

Voorwoord

Het heeft enige tijd geduurd, maar hier liggen dan toch de resultaten voor van het vijfde Landelijk Pastoraal Overleg (LPO). Het vond plaats van november 1994 tot november 1998. Thema van dit LPO was 'Evangelisatie in een klimaat van dialoog'.

Het volgende dossier bevat allereerst het Slotdocument van LPO V. Het is getiteld *Evangelisatie in een klimaat van dialoog: evangelisatie als opdracht van de kerk op weg naar 2000*. De voorliggende tekst is door de vergadering op 6 november 1998 vastgesteld en aangeboden aan de Nederlandse Bisschoppenconferentie. De Bisschoppenconferentie heeft als reactie op het Slotdocument op 15 december 1999 een beleidsnotitie vastgesteld onder de titel *Evangelisatie broodnodig*. Ook die tekst staat in dit dossier.

Daarnaast bevat dit dossier als bijlagen enkele teksten die in verschillende zittingen van het LPO een belangrijke rol hebben gespeeld. In de slotzitting is op uiteenlopende manieren op LPO V teruggeblikt: door dr. A. de Jong inhoudelijk, door drs. M. Buiting vanuit procesmatig en strategisch perspectief, door mevr. drs. C. van de Heijden vanuit haar beleving als lid van een diocesane delegatie en door mgr. drs. A. van Luyn s.d.b. vanuit de doelstelling en het statuut van dit LPO. Vooraf aan de laatste zitting was een schriftelijke evaluatie onder de deelnemers gehouden. De resultaten daarvan zijn gepresenteerd door drs. R. Deen. Het voornaamste staat bijeen in een bijdrage van zijn hand.

Twee andere bijdragen gaan terug op eerdere zittingen. Bij de bespreking van het thema *Evangelisatie en gemeenschap* (najaar 1997) hield prof. dr. E. Henau c.p. een inleiding over het kerk-zijn in de huidi-

ge gedifferentieerde samenleving. Zijn tekst is reeds eerder verschenen in *Praktische Theologie* 25 (1998) 105-121. Wij danken de uitgever voor de toestemming de tekst ook in dit LPO-dossier op te nemen. De tweede bijdrage diende ter voorbereiding van de bespreking van het thema *Evangelisatie en gerechtigheid* (voorjaar 1998) en is ontstaan in de kring van de Konferentie Nederlandse Religieuzen.

Voor de volledigheid zij nog vermeld dat reeds eerder een tekst die in het kader van LPO heeft gefunctioneerd is verschenen: de nota *Evangelisatie: ter verheldering van een opdracht*, uitgebracht in augustus 1995 door de Agendacommissie en te vinden in *Kerkelijke documentatie* 23 (1995) 469-475.

Dit dossier betreffende LPO V wordt opgedragen aan de nagedachtenis van mevr. Marjo Koopman-Goumans. Zij heeft als voorzitter van de Agendacommissie haar beste krachten gegeven aan het LPO en het tot een goed einde geleid. Op 2 september 1999 is zij na een korte ernstige ziekte overleden. De presentatie van de resultaten van LPO V en de reactie van de Bisschoppenconferentie erop heeft zij helaas niet mogen meemaken. Ons past dank voor haar gelovige inzet.

Hoe het verder gaat met de opdracht tot evangelisatie waarover het LPO heeft gesproken, is aan de geloofsgemeenschap als geheel.

DRS. ELS VAN LEUKEN,
vice-voorzitter Agendacommissie

Evangelisatie in een klimaat van dialoog

Evangelisatie als opdracht van de kerk op weg naar 2000

Slotdocument Landelijk Pastoraal Overleg V (1994-1998)

Ga, en maak alle volkeren tot leerling; doop hen in de Naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest, en leer hun alles onderhouden wat Ik jullie geboden heb. Weet wel, Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de vol-einding van de wereld (Matteüs 28,19-20)

Want God heeft zijn Zoon niet naar de wereld gezonden om de wereld te veroordelen, maar om door Hem de wereld te redden (Johannes 3,17)

Inleiding

De opdracht van LPO V

1. Volgens artikel 1 van de Statuten is het Landelijk Pastoraal Overleg 1994-1998 “een platform van dialoog en bezinning op landelijk niveau tussen afgevaardigden van geledingen van de geloofsgemeenschap onderling tezamen met hun bisschoppen. De bedoeling ervan is dat zichtbaar wordt wat in de Nederlandse rooms-katholieke geloofsgemeenschap leeft ten aanzien van de te behandelen onderwerpen.” Zo geeft het LPO “uitdrukking aan de medeverantwoordelijkheid van gedoopten en gevormden voor het leven van de geloofsgemeenschap”. Volgens diezelfde statuten is de behandeling van gespreksonderwerpen “gericht op advisering aan de bisschoppen, teneinde hen bij te staan in de vervulling van hun taak: ze kan ook strekken tot advisering aan de gehele geloofsgemeenschap”.

2. De Bisschoppenconferentie heeft als thema voor de vijfde zittingsperiode van het Landelijk Pastoraal Overleg vastgesteld:

Evangelisatie in een klimaat van dialoog: evangelisatie als opdracht van de kerk op weg naar 2000. Als adviesorgaan van de Bisschoppenconferentie en van de rooms-katholieke kerk in Nederland staat het LPO voor de opdracht adviezen voor beleid op dit terrein te formuleren. Op zijn minst leidt deze adviestaak tot verwoording van een aantal elementen voor een toekomstig samenhangend evangelisatiebeleid van de rooms-katholieke kerk in Nederland.

3. Dit LPO begon met een bespreking van het klimaat van dialoog in de rooms-katholieke kerk in Nederland aan de hand van het advies van de Commissie Dialoog. Daarna waren drie zittingen gepland ter nadere bezinning op de inhoud van evangelisatie en twee ter bezinning op processen waarin geloof en evangelie gecommuniceerd worden. De bezinning op de inhoud vond plaats aan de hand van de drie fundamentele dimensies van evangelisatie: Godsbeleving, gerechtigheid en gemeenschap, steeds met het oog op hun betekenis voor evangelisatie. Voor de bezinning op de proceskant waren zittingen voorzien over de over-

dracht van het geloof van generatie op generatie en over de publieke presentie van de kerk.

4. Het LPO heeft dit programma niet volledig kunnen afwerken. Er is twee keer over *Gemeenschap en evangelisatie* gesproken. De geplande bespreking over *Gerechtigheid en evangelisatie* werd in feite eveneens een bespreking van de presentie van katholieken en hun identiteit in het publieke leven. Dit werd duidelijk in een ingelaste vergadering waarin een evaluatie plaatsvond van het verloop van het LPO tot dan toe en een tussenbalans is opgemaakt. Toen is ook besloten een tweede vergadering te wijden aan *Gerechtigheid en evangelisatie*. Vanuit de planning gezien zijn de procesmatige aspecten van evangelisatie niet of nauwelijks besproken.

5. Het LPO heeft maar langzaam zicht gekregen op het onderwerp. Het viel niet mee de opdracht van evangelisatie steeds in het vizier te houden. Evaluatie van het LPO moet uitwijzen welke factoren daarop van invloed zijn geweest. Twee ervan worden hier al genoemd, omdat zij van belang zijn om de resultaten van dit LPO te plaatsen en naar waarde te schatten.

6. Allereerst: Dit LPO vond plaats in een periode waarin een klimaatverschuiving in de rooms-katholieke kerk in Nederland steeds duidelijker werd. Die klimaatverschuiving was ingezet met het Ad Limina-bezoek van 1993. In de aanvang van het LPO was de verschuiving nog nauwelijks merkbaar. Aan het slot zijn weliswaar enkele contouren ervan duidelijker geworden, maar er is nog geen sprake van gemeengoed. Die klimaatverschuiving manifesteerde zich in datgene wat de aandacht trok. Thema's die decennia lang hoog op de agenda stonden van overleg tussen de ker-

kelijke leiding en een landelijke vertegenwoordiging van de geloofsgemeenschap, trokken minder aandacht en verloren hun prioritaire plaats. Nieuwe onderwerpen dienden zich aan – het vraagstuk van de armoede en de maatschappelijke tweedeling bijvoorbeeld – en trokken aandacht. Zij bepaalden de actuele agenda van onze kerk, maar niet de agenda van het LPO. Men zou dit kunnen betreuren. Men kan het ook waarderen als vasthouden aan een vooraf uitgestippelde lijn door het LPO.

7. Daarbij komt als tweede factor dat het thema 'Evangelisatie', net als thema's op het gebied van de samenleving, vraagt om een vooruitziende blik. Het gaat in dit thema om de koers van de rooms-katholieke kerk in de komende decennia. Welke kant zou zij op moeten gaan? Dat is niet gemakkelijk te bepalen. Koersbepaling kan wrijving tot gevolg hebben tussen wat op langere termijn en wat op korte termijn voor de geloofsgemeenschap van belang is.

De opzet van het slotdocument

8. Dit slotdocument geeft als resultaat van LPO V elementen voor een evangelisatiebeleid. Zij worden aan de Bisschoppenconferentie en aan de rooms-katholieke geloofsgemeenschap in Nederland aangeboden in de vorm van een *beleidsaanbeveling* bij de vijf voornaamste onderwerpen die het LPO aan de orde heeft gesteld: 'Evangelisatie', 'Klimaat van dialoog', 'Godsbeleving', 'Gerechtigheid' en 'Gemeenschap'. De beleidsaanbevelingen worden steeds voorafgegaan door een aantal *overwegingen* en gevolgd door *elementen voor een plan van aanpak*. Het LPO heeft de vijf hoofdonderwerpen in verschillende mate van uitdrukkelijkheid behandeld. Dat heeft sporen nagelaten in de overwegingen, het aanbevolen beleid en de elementen voor een plan

van aanpak. In het besluit van dit document staat een aanbeveling over de voortgang van een of andere vorm van gestructureerd overleg op landelijk niveau tussen afgevaardigden uit de geloofsgemeenschap “onderling tezamen met hun bisschoppen”.

9. In de *beleidsaanbevelingen* adviseert het LPO aan de bisschoppen en de geloofsgemeenschap een koers. In de *overwegingen* bij het advies staan de motieven die ertoe geleid hebben. Die motieven zijn ontleend aan de besprekingen in het LPO en de stukken die eraan ten grondslag lagen. Voorzover het LPO als een leerproces mag worden beschouwd, verwoorden ze wat er aan inzicht is gegroeid. Op deze wijze probeert het LPO enige visie te formuleren. Beleidsaanbevelingen vormen een eigen tekstsoort. Belangrijk is dat ze voldoende concreet zijn (dus niet te algemeen of te abstract), duidelijk geadresseerd, haalbaar en controleerbaar. Hun haalbaarheid wordt bepaald door het realisme waarmee de situatie is ingeschat, en door een verantwoorde theologische visie die in de aanbeveling verwerkt is.

10. De *elementen voor een plan van aanpak* hebben het karakter van voornemens, suggesties en tips. Ze kunnen op verschillende plaatsen in de kerk vruchtbaar opgenomen worden. Ze houden tevens rekening met het feit dat iets wat waardevol of bruikbaar is op de ene plaats, dat elders niet hoeft te zijn. Ze zijn geformuleerd als uitnodigingen.

I Evangelisatie

Overwegingen

11. Het Landelijk Pastoraal Overleg beseft dat evangelisatie wijst op de zending van de

kerk. Ook in onze tijd en in onze Nederlandse situatie staat de kerk voor deze opdracht. Wat deze opdracht concreet inhoudt, is niet in alle opzichten duidelijk. Bovendien wordt daarover verschillend gedacht. Het LPO stond in deze zittingsperiode voor de opdracht een bijdrage te leveren in het verschaffen van duidelijkheid omtrent deze taak. Het LPO reikt in dit verband een aantal overwegingen en aanbevelingen aan, maar het kan maar in beperkte mate zeggen wat in de komende jaren moet worden aangepakt, hoe dit moet gebeuren, en wat urgent is of hoogste prioriteit verdient. Daarbij is niet uit het oog te verliezen wat de doelen op langere termijn behoren te zijn.

12. In het begin van deze zittingsperiode van het LPO riep het woord ‘evangelisatie’ gemengde gevoelens op. Dat is veranderd. ‘Evangelisatie’ wordt niet langer geassocieerd met ongewenste opdringerige zendingsactiviteiten. Het woord heeft meer krediet gekregen. Dat wijst niet louter op meer gewenning en meer plausibiliteit voor het woord ‘evangelisatie’. Het wijst vooral op een omslag in het denken over de situatie waarin de rooms-katholieke kerk in Nederland verkeert. Namelijk dat de kerkgemeenschap – naast aanpassing aan de situatie waarin zij zich bevindt – versterking nodig heeft van haar besef van identiteit en dat zij de boodschap waarin zij gelooft ook in woord en daad mag en moet uitdragen. Dat neemt niet weg dat bij veel katholieken verlegenheid en onwennigheid leeft om publiekelijk te laten zien wat hen beweegt.

13. Veel activiteiten op het terrein van de evangelisatie in onze tijd en situatie zijn eerder een vorm van ‘*herevangelisatie*’ of ‘*nieuwe evangelisatie*’. Nieuwe evangelisatie wijst op een bepaalde situatie: een situatie die niet homogeen christelijk, evenmin homogeen niet-christelijk te noemen is.

Veeleer betreft het een tussenvorm. Kenmerkend ervan is dat mensen zich enerzijds globaal wel (christelijk) gelovig weten, maar anderzijds weg gegroeid zijn van het kerkelijk leven.

14. Evangelisatie is een opdracht in *veel richtingen*. Evangelisatie is gericht op mensen binnen de kerk (in allerlei varianten van deelname aan het kerkelijk en gelovig leven) en buiten de kerk (in allerlei varianten van betrokkenheid op christendom en kerk). Evangelisatie betreft evenzeer de sociaal-diaconale als de verkondigende opdracht van de kerk. Tot wie evangelisatie ook gericht is en in welk gebied van activiteiten zij ook plaatsvindt, steeds gaat het erom de liefde van God voor de mensen en de wereld voor te leven.

15. Elke inzet en activiteit op het terrein van de evangelisatie vraagt om de bereidheid eerst zelf naar het evangelie te luisteren. Verder om een *houding* van respect voor de waardigheid van de mensen tot wie men zich richt. Het evangelie kan niemand opgedrongen worden. Evangelisatie vraagt bovendien om een houding die, indien nodig, het contrast duidelijk kan maken tussen het evangelie en wat gangbaar is in de samenleving. Gelovigen die zich bewust zijn van hun opdracht tot evangelisatie, weten ook weerstand te bieden aan de druk om zich te conformeren aan hun omgeving.

Beleidsaanbeveling

16. Het LPO beveelt de Bisschoppenconferentie aan:

1. de (her)evangelisatie op een meervoudige wijze aan te pakken, opdat verschillende doelgroepen op een adequate en geloofwaardige manier bereikt worden;
2. met het oog daarop materiaal te laten ontwikkelen voor buitenstaanders, voor

mensen die verder weg staan van de kerk en het geloven en voor leden van de geloofsgemeenschap; dit materiaal moet nieuw en verfrissend van geloof getuigen, hoofd en hart aanspreken, in parochies bruikbaar zijn, verantwoorde informatie geven over het christelijk geloof, de rooms-katholieke kerk en haar leefwijze, en de dialoog met anderen bevorderen;

3. na te gaan wat de Nederlandse geloofsgemeenschap kan leren van plannen en programma's op het terrein van de evangelisatie in de rooms-katholieke kerk in ons omringende landen, in andere kerken in ons land, in kerkelijke bewegingen en in interkerkelijke organisaties die zich op evangelisatie toeleggen.

Elementen voor een plan van aanpak

In het perspectief van dit aanbevolen beleid doet het LPO de volgende uitnodigingen:

17. Aan alle gelovigen om de verlegenheid en onwennigheid te overwinnen om waar mogelijk over het eigen geloofsgoed te spreken.

18. Aan parochievergaderingen om het thema van de evangelisatie op hun agenda te zetten als eerste stap voor een parochieel of interparochieel beleid op dit terrein.

19. Aan de bisschoppen om op het gebied van de evangelisatie meer samen te werken.

II Klimaat van dialoog

Overwegingen

20. In het begin van deze zittingsperiode heeft het LPO aan de hand van het *Advies van de Commissie Dialoog* besproken hoe

belangrijk het herstel van een klimaat van dialoog in de rooms-katholieke kerk in Nederland is. In de samenvatting van dit Advies is dialoog nader omschreven als het gesprek met elkaar over geloof en kerk met respect voor ieders positie, verantwoordelijkheid en opvatting. "Dit gesprek is gericht op het bevorderen van de *communio* en kan plaatsvinden tussen alle mensen die samen de kerk vormen: bisschoppen, mensen die werkzaam zijn in de pastoraal en andere gelovigen, onderling en met elkaar." Het voorstel om door middel van de dialoog op alle niveau's in de kerkprovincie onderling wantrouwen af te bouwen en verhoudingen, voor zover ze verstoord zijn, te herstellen, kreeg brede steun van het LPO.

21. Wanneer er in onze kerk een klimaat van dialoog heerst, kan daarvan een belangrijke stimulans uitgaan voor een geloofwaardige evangelisatie in de huidige samenleving. Evangelisatie op een andere dan een dialogale wijze, is niet denkbaar.

22. Bevordering van een klimaat van dialoog vraagt om een bepaalde houding. Respect, openheid en oprechte belangstelling voor de visie van de ander staan daarin voorop. Ook eigen identiteit is belangrijk. Voor die identiteit is van belang dat zij verankerd is in de geloofstraditie, een doorleefd besef heeft van de kern van ons geloof en ieders rol en verantwoordelijkheid in de geloofsgemeenschap respecteert.

23. Het is geen eenvoudige opgave een klimaat van dialoog te scheppen. Het LPO heeft deze zittingsperiode ervaren als een oefening in dialoog. Het lukte beter om tot dialoog te komen in gesprekken in kleine groepen dan in de plenaire vergadering. De tendens om met elkaar in gemeenschap en gesprek te blijven, bleek sterker dan de tendens om de confrontatie te zoeken of ver-

schil van mening te accentueren. Stap voor stap groeide een houding van gezamenlijke bezinning. Voorzichtigheid speelde een grote rol. Bij velen kunnen oude wonden opengaan. Eensgezindheid kan niet geforceerd worden. Een stevig debat kon en wilde men nog niet aangaan.

24. Het LPO is ervan overtuigd dat de kerkelijke leiding een voorttrekkersrol moet spelen in de bevordering van het klimaat van dialoog. Dat geldt voor de leden van de Bisschoppenconferentie, maar evenzeer voor anderen die waar dan ook in de kerk een leidinggevende verantwoordelijkheid dragen.

Beleidsaanbeveling

25. Het LPO beveelt de Bisschoppenconferentie aan:

1. de bevordering van het klimaat van dialoog met kracht te blijven stimuleren en ruimte te geven aan mensen die zich wel gelovig weten, maar door de kerk vanwege geloofsopvatting, levensstaat of levenswijze buitengesloten worden;
2. daadwerkelijk de rol van voortrekker in de dialoog op zich te nemen, zonder daarbij groepen of onderwerpen uit te sluiten;
3. te bevorderen dat het klimaat van dialoog doordringt tot en gestalte krijgt in alle niveaus van kerkelijk leven, dus ook tot de diverse bisdommen, dekenaten en parochies, adviesorganen, katholieke organisaties, overlegsituaties en ontmoetingen van gelovigen.

Elementen voor een plan van aanpak

In het perspectief van dit aanbevolen beleid doet het LPO de volgende uitnodigingen:

26. Aan de Bisschoppenconferentie om een herderlijk schrijven over de dialoog in de

kerk te doen uitgaan en/of het *Advies van de Commissie Dialoog* te laten concretiseren in een handreiking voor parochies.

27. Aan de Bisschoppenconferentie om in 1999, vijf jaar na het uitbrengen van het *Advies van de Commissie Dialoog*, een balans op te maken over het herstel van een klimaat van dialoog en te bepalen wat een extra stimulans nodig heeft ter bevordering van dit klimaat.

28. Aan de Bisschoppenconferentie om helderder te maken wat in de huidige tijd noodzakelijk en belangrijk is voor onderlinge eenheid op wezenlijke punten en om maximaal gebruik te maken van de ruimte voor acculturatie in pluriformiteit.

29. Aan allen die op een of andere wijze betrokken zijn bij de communicatie van het evangelie, om zich met regelmaat af te vragen of zij in voldoende mate open staan voor anderen, luisterbereid zijn en anderen respecteren en vertrouwen.

III Godsbeleving

Overwegingen

30. De leden van het LPO hebben in een zitting onderling hun beleving van het Godsgeheim uitgewisseld. Zij gaven elkaar daarin ook iets te zien van hun levensgeschiedenissen. Godsbeleving immers is daarmee verweven. Menigeen zocht tastend naar woorden voor haar of zijn beleving, anderen hadden meer zekerheid en helderheid. Deze uitwisseling van Godsbelevingen wekte begrip en respect voor elkaar.

31. In haar activiteiten op het terrein van de

evangelisatie streeft de kerk ernaar zich te scharen aan de zijde van Jezus Christus. Het is haar primaire opdracht te *ontvangen* wat in Hem aan het licht komt. Evangelisatie begint met vernemen, luisteren en verstaan, telkens weer. De kerk kan slechts verkondigen, als ze haar vermogen tot luisteren goed ontwikkeld heeft. Daarin leert zij niet alleen Jezus' boodschap van Gods Koninkrijk steeds dieper kennen, een boodschap van heil voor de hele mensheid. Zij leert ook respect en ontvankelijkheid voor degenen tot wie zij zich richt.

32. Vanuit haar opdracht tot ontvangen heeft de kerk een zending tot *verkondigen* en leren. Die vervult zij in woord en daad in haar missieactiviteiten. Zo verkondigt en vervult de kerk het plan van God met de wereld. Zij maakt het heil zichtbaar in de geschiedenis en draagt op deze wijze bij aan de voltooiing van Gods plan (vgl. Johannes Paulus II, *Redemptoris missio*, 41).

33. *Verbondenheid met God* is iets kostbaars. Het is een voorwaarde voor evangelisatie. Zonder deze verbondenheid is ons getuigenis leeg. Verder verbindt de band met God gelovigen met elkaar, in de kerk en in de oecumene, en met andere mensen en godsdiensten.

Beleidsaanbeveling

34. Het LPO nodigt alle katholieken uit de verbondenheid met God vaker en uitdrukkelijker tot uitdrukking te brengen.

35. Wij moeten als katholieken in onze geloofscultuur opnieuw nadruk leggen op meditatie, gebed en – vooral in gemeenschap – luisteren naar Gods Woord, zoals geopenbaard in Jezus Christus. Dit alles in nauwe verbondenheid met de levende geloofstraditie en met een open begrip voor

wat er leeft in de huidige tijd.

1. Bij het formuleren van doelen en vaststellen van beleidsplannen en werkwijzen door kerkelijke verbanden en katholieke maatschappelijke organisaties dient vanuit een oogpunt van identiteit de godsdienstige dimensie uitdrukkelijk betrokken te worden.

2. Aan kerkelijke verbanden en katholieke maatschappelijke organisaties wordt aanbevolen hun missie en motieven onder woorden te brengen en hun spreken en handelen regelmatig aan die missie en motieven te toetsen.

Elementen voor een plan van aanpak

In het perspectief van dit aanbevolen beleid doet het LPO de volgende uitnodigingen:

36. Aan bisdommen en parochies om voorwaarden te scheppen voor een herleving van pastorale begeleiding en geestelijke begeleiding aan gelovigen als individu.

37. Aan parochies en aan samenwerkingsvormen van parochies om een beleidsplan op het gebied van de parochiecatechese en van de evangelisatie te ontwikkelen, tot uitvoering te brengen en regelmatig te evalueren, opdat parochianen in staat gesteld worden hun aandeel te leveren in de opdracht van de kerk tot evangelisatie. Het plan moet oog hebben voor verschillende doelgroepen (volwassenen, gezinnen, jongeren, kinderen, ouderen). Deze aanbeveling staat in het verlengde en vormt een nadere uitwerking van Aanbeveling 4A van LPO IV.

38. Aan betrokkenen om activiteiten op catechetisch gebied ook te richten op de vorming van de attitude om blijvend te willen leren. Ook dit element voor een plan van aanpak bevestigt een aanbeveling van LPO IV (aanbeveling 2). Organisatorisch vraagt dat

om vorming van kleine groepen (beziningsgroepen, bijbelgroepen, leerhuisgroepen, gebedsgroepen, basisgroepen, en dergelijke).

39. Aan de verantwoordelijke instanties om op landelijk niveau materiaal te ontwikkelen voor parochiecatechese, waarin met name de gerichtheid op God tot uiting komt.

40. Aan bisdommen en dekenaten om in samenwerking met katholieke centra en bewegingen op het terrein van de spiritualiteit programma's voor bezinning en meditatie te ontwikkelen; in die programma's zouden onderdelen opgenomen kunnen worden, waarin christenen uit verschillende kerken of aanhangers van verschillende godsdiensten kennis maken met elkaars spiritualiteit.

41. Aan alle geledingen om onze verbondenheid binnen de oecumene en met andere godsdiensten in concrete vormen gestalte te geven.

42. Aan bisdommen en dekenaten om met name in stedelijke conglomeraties, voorzover zij er nog niet zijn, katholieke centra voor spiritualiteit op te zetten.

43. Aan dekenale besturen of parochiebesturen om, indien mogelijk in iedere parochie, dagelijks een dagkapel of gebedsruimte open te stellen.

44. Aan bisdommen en dekenaten om allen die betrokken zijn bij liturgie, vorming aan te bieden.

IV Gerechtigheid

Overwegingen

45. Uitgangspunt van beleid is gerechtigheid in bijbelse zin. Die moet vertaald worden naar onze huidige maatschappij en cultuur.

46. De Schrift laat ons zien dat *gerechtigheid* doen is delen wie wij zijn en wat wij hebben en niet alleen maar geven van wat wij over hebben. Met name de profeten protesteren tegen veel vormen van onrecht. Gerechtigheid is rechtvaardigheid én meer. Het initiatief tot gerechtigheid komt van God. Zijn gerechtigheid gaat ons altijd vooraf en te boven. Zijn liefde kent geen voorbehoud en is gericht op leven voor alle mensen, met voorkeur voor de armen. Gods initiatief en trouw kregen gestalte in het verbond met Israël en in de zending van Jezus Christus, gezonden “om aan armen de goede boodschap te brengen ... , om aan gevangenen hun vrijlating aan te kondigen en aan blinden het licht in hun ogen, om verdrukten in vrijheid te laten gaan” (Lc 4,18). Jezus’ leven, sterven en verrijzen staan in dienst van de gerechtigheid. De blijde boodschap kondigt Gods koninkrijk van gerechtigheid aan en roept ons als Jezus’ volgelingen op bondgenoten van God en bondgenoten van mensen te zijn. Wij staan voor de opdracht gerechtigheid te doen.

47. Zonder grondige bekering is het doen van gerechtigheid niet mogelijk. Het gaat om een bekering:

1. tot bestrijding van onrecht en armoede en van de systemen, die onrecht en armoede produceren;
2. tot bondgenootschap met slachtoffers van machtsmisbruik, uitbuiting en uitsluiting;

3. tot inzet voor een meer humane samenleving, waarin mensen elkaar minder ongelukkig maken en waarin de ‘armen’ een voorkeurspositie hebben.

48. Het LPO is ervan overtuigd dat het doen van gerechtigheid een doel op zich is. Het is geen middel tot iets anders. Veel gerechtigheid geschiedt in het verborgene. Maar “je steekt een lamp niet aan om haar onder de korenmaat te zetten Laat zo jullie licht schijnen voor de mensen, opdat ze jullie goede werken zien en jullie Vader in de hemel verheerlijken.” (Mt 5,15-16) Het doen van gerechtigheid heeft daarom ook betekenis voor de *evangelisatie*. Naarmate wij de ervaringen die wij hierbij opdoen en de motieven die ons bewegen, geloofwaardig zichtbaar weten te maken en onder woorden kunnen brengen, zal die betekenis toenemen.

49. Het doen van gerechtigheid is allereerst een kwestie van een goede *houding*. Het gaat om een houding van toewijding en dienstbaarheid, van solidariteit en trouw, van durf en liefde. Doen van gerechtigheid vraagt bereidheid tot zelfkritiek en onderzoek van de weerstanden in onszelf. Het vraagt de bereidheid te geven én te ontvangen. Het vraagt niet toe te geven aan de bekoring van de macht of de bekoring van de onmacht. Het vraagt de spanning tussen de regels van de samenleving en van de kerk enerzijds en de eisen van Gods gerechtigheid anderzijds vruchtbaar te maken.

50. Het doen van gerechtigheid gebeurt *concreet* binnen de mogelijkheden van het eigen dagelijks leven en de eigen gemeenschappen.

1. Bijvoorbeeld in het opmerken van misstanden en ongerechtigheid, het verhelpen van de gevolgen en voorkomen en bestrijden van de oorzaken. Dit geldt ook voor

misstanden en ongerechtigheid in de kerk.

2. In het doen van gerechtigheid gaan wij een relatie aan met één of meer anderen. Wij overschrijden onze grenzen en ontdekken de eigen waarde en waardigheid van de ander. Zo ontstaat wederkerigheid. Waarden als trouw en barmhartigheid kunnen erin gestalte krijgen.

3. Zonder delen van de pijn van de ander, zelfs al gaat die pijn op ver verleden terug, is het niet goed mogelijk gerechtigheid te doen. De herinnering aan de pijn vraagt erom omgezet te worden in humane en rechtvaardige verhoudingen. Dat vraagt van ons ook daden van schuldbelijdenis, vergeving en verzoening.

51. Het doen van gerechtigheid vraagt alert te worden en blijven. Daartoe moeten wij ons als gelovigen *voortdurend laten voeden*. In al die voedende momenten ontmoeten wij Jezus Christus.

1. Het continue gesprek tussen teksten uit de Schrift en de ervaringen die wij opdoen geeft een stimulans.

2. Ook de gemeenschap kan een stimulans zijn: wat de kerk ter plaatse en wereldwijd ons aanreikt, en wat in de samenleving wordt aangepakt.

3. Er zijn ook mensen die ons de ogen kunnen openen. We vinden hen om ons heen, ook buiten de eigen kerkelijke kring. Wij vinden hen onder diegenen uit vroeger tijden die de geloofsgemeenschap zich wil blijven herinneren.

4. De tekenen van de tijd kunnen ons veel leren.

5. En niet in de laatste plaats voeden ons ook de sacramenten, gebed en meditatie.

Beleidsaanbeveling

52. Als beleid voor de komende jaren beveelt het LPO de Bisschoppenconferentie en de rooms-katholieke geloofsgemeen-

schap in Nederland aan:

1. bestaande activiteiten die gericht zijn op gerechtigheid in en vanuit de kerk krachtig te ondersteunen en te blijven ondersteunen, zowel moreel als financieel;

2. in en vanuit de rooms-katholieke kerk meer samenwerking op dit terrein te zoeken met mensen en organisaties in andere kerken en buiten de kerk, die zich feitelijk voor dezelfde zaak inzetten;

3. meer werk te maken van de noodzakelijke wisselwerking tussen enerzijds ervaringen, opgedaan in het doen van gerechtigheid, en anderzijds liturgische en catechetische activiteiten;

4. het verhelpen van de gevolgen en voorkomen en bestrijden van de oorzaken van misstanden en ongerechtigheid in de kerk.

53. De vijf belangrijkste aandachtspunten voor concrete activiteiten acht het LPO momenteel:

1. de 'drop-outs' in onze maatschappij (bijvoorbeeld verslaafden, gedetineerden en ex-gedetineerden, slachtoffers van vrouwenhandel);

2. de vluchtelingen in West-Europa, in het bijzonder in ons eigen land;

3. de 'mondiale ongerechtigheid', dat wil zeggen de onaanvaardbaar onrechtvaardige verhouding tussen het rijke Noord-Westen en de armen in de Derde en Vierde Wereld;

4. persoonlijke problematiek na terugkeer van vredesmissies in VN-verband;

5. bewustwording van de Nederlandse medeverantwoordelijkheid voor slavenhandel, kolonisatie en anti-judaïsme, en van de pijn die daaruit nog voortduurt in het heden.

Elementen voor een plan van aanpak

In het perspectief van dit aanbevolen beleid doet het LPO de volgende uitnodigingen:

54. Aan de Bisschoppenconferentie om het thema van het doen van gerechtigheid op de agenda van de geloofsgemeenschap te houden, bijvoorbeeld in een programma voor een periode van drie tot vijf jaar.

55. Aan alle betrokkenen om bij de genoemde belangrijkste aandachtspunten oog te hebben voor bredere, met name Europese verbanden, voor de mogelijkheden van persoonlijke inzet en van gesprekken met de politiek.

56. Aan de Bisschoppenconferentie, bisdommen, dekenaten en parochies, katholieke maatschappelijke organisaties, kerkelijke werkvelden, kerkelijke bewegingen en instituten voor religieus leven om initiatieven te stimuleren en te ondersteunen ter bestrijding van de maatschappelijke tweedeling, uitsluiting en armoede.

57. Aan katholieke maatschappelijke organisaties, kerkelijke werkvelden, kerkelijke bewegingen en instituten voor religieus leven om belangrijke of zorgwekkende ontwikkelingen op hun werkterrein te signaleren en aan de Bisschoppenconferentie door te geven.

58. Aan katholieke maatschappelijke organisaties, kerkelijke werkvelden, kerkelijke bewegingen en instituten voor religieus leven om na te gaan op welke punten de kerk op grond van het evangelie kritiek tot uitdrukking moet brengen op ontwikkelingen in de internationale, nationale of lokale samenleving en in de kerk.

59. Aan de katholieke media om bij te dragen aan de mentaliteitsverandering die nodig is met het oog op gerechtigheid.

60. Aan de katholieke media om mensen in beeld te brengen die op een bewuste en

overtuigende wijze hun geloof en leven verbinden. Parochies worden uitgenodigd dit-zelfde te doen met het oog op de actuele lokale situatie.

61. Aan bisdommen, dekenaten en parochies en om in samenwerking met hun partnerorganisaties een sociale kaart op te stellen voor het gebied waarvoor zij staan. In die sociale kaart brengen zij de materiële, sociale en psychische nood van de mensen aan het licht.

62. Aan bisdommen, dekenaten en parochies om na te gaan welke initiatieven worden ontplooid tot preventie en leniging van materiële, sociale en psychische nood, bij welke initiatieven zij kunnen aansluiten en op welke terreinen nieuw beleid nodig is.

63. Aan werkgroepen om zich toe te leggen op het inoefenen van een bewust sobere levensstijl. Zij laten zich motiveren vanuit het evangelie. Hun bevindingen proberen zij breder in de kerk vruchtbaar te maken. Aandachtspunten van zo'n werkgroep spelen in op de actuele cultuur. Thans zouden het kunnen zijn: koopgedrag, consumeren, omgang met milieu, invulling van vrije tijd, bewust ruimte maken voor anderen, bewust tijd maken voor God, niet-discriminerend taalgebruik.

64. Aan de Bisschoppenconferentie om een Raad van Advies in te stellen, hetzij per bisdom, hetzij voor de hele Nederlandse kerkprovincie, met als taak:

1. het behandelen van signalen over situaties van ongerechtigheid in de kerk;
2. het uitbrengen van adviezen over structurele verbeteringen in situaties van ongerechtigheid in de kerk.

V Gemeenschap

Overwegingen

65. In het LPO is ter sprake geweest dat de kerk een bezielde en bezielende, uitnodigende, dynamische en liefdevolle gemeenschap zou moeten zijn. Een gemeenschap waarin de leden voor elkaar betrouwbaar zijn, met elkaar omgaan als broeders en zusters, elkaar een thuis bieden en stimuleren. Het LPO zou graag zien dat de geloofsgemeenschap een heldere en overtuigende visie heeft op de richting die de rooms-katholieke kerk in Nederland in de komende tijd zou moeten inslaan. Het constateert ook dat het nog niet zo ver is. Als kerk vormen wij niet in alle opzichten een bezielde en bezielende gemeenschap. Onze saamhorigheid is niet optimaal. Wij zijn ook nog niet uit de vraag op welke hoofddoelen wij moeten inzetten met het oog op de toekomst. Verdere bezinning blijft geboden.

66. Als geloofsgemeenschap bindt ons dat God ons heeft samengebracht. Wij treffen elkaar in een beweging die door Jezus Christus en Zijn evangelie op gang is gebracht. Zijn Geest richt ons op het rijk van God. De kerk is geen doel op zich. Zij is kiem van het rijk van God, teken en werktuig ter verwerkelijking ervan. Daarom kunnen en mogen wij niet alleen op onszelf betrokken zijn. Als kerk hebben wij de opdracht ook naar buiten te treden, en wel op geloofwaardige wijze.

67. De kerk is een *spirituele gemeenschap en een organisatie*. Er is een wisselwerking tussen deze aspecten van het kerkelijk leven. De spirituele dimensie drukt zich uit in het kerkelijk organisatiemodel. Maar wanneer de organisatievorm niet voldoende rekening houdt met de omstandigheden en onvoldoende ruimte biedt, kan zij de spiri-

tuele groei van de katholieke geloofsgemeenschap frustreren. Versteving van het gemeenschapskarakter van de kerk vraagt om inspanningen op spiritueel, relationeel en organisatorisch gebied. Die inspanningen dienen door te dringen tot alle taakgebieden van de kerk: catechese, liturgie, diaconie en pastoraat. We zijn geneigd oplossingen voor problemen met het gemeenschapskarakter van de kerk vooral op organisatorisch vlak te zoeken en hebben over het algemeen te weinig oog en gevoel voor de waarde van de spirituele dimensie.

68. Hoe wij als katholieken van binnen uit de kerk zien en hoe derden van buiten af tegen de kerk aankijken, verschilt. Onze identiteit valt niet samen met ons imago. Wij zijn ons ervan bewust dat ons imago mede bepaald wordt door de manier waarop wij als katholieken omgaan met elkaar en met mensen aan de rand van de kerk en buiten de kerk.

69. Er is in onze gemeenschapsvorming een aantal *knelpunten*. Ze hebben te maken met verschillende zaken. Onder meer:

- met de pijn die leden van de geloofsgemeenschap hebben overgehouden aan onderlinge confrontaties in de afgelopen decennia,
- met het gebrek aan ruimte voor veelvormigheid aan standpunten en leefwijzen binnen de gemeenschap,
- met de vraag of we elkaar kunnen erkennen als leden van dezelfde gemeenschap,
- en met een verschillende inschatting van de betekenis die ontwikkelingen in de samenleving hebben voor de kerk,
- met de individualisering in de samenleving en in de kerk.

Als geloofsgemeenschap moeten wij knelpunten op basis van de onderlinge verbondenheid rustig en uitvoerig doorspreken met

elkaar. We moeten niet alleen met elkaar spreken, maar ook samen Christus en het evangelie in ons gesprek betrekken. Zoals knelpunten zelf een signalerende functie hebben en iets zeggen over de kwaliteit van het kerkelijk leven, zo heeft ook de manier waarop wij als kerk met knelpunten omgaan, een signalerende betekenis.

70. Er is verband tussen de geloofsgemeenschap en *evangelisatie*. Als kerk moeten wij ons toelaggen op de vorming van een geloofwaardige gemeenschap en moeten wij naar buiten treden en de mensen die in ons bereik leven, in contact brengen met Christus en het evangelie. Dat vraagt een goede balans tussen een heldere identiteit en openheid voor anderen.

Beleidsaanbeveling

71. Met het oog op de vitalisering van ons gemeenschapsleven beveelt het LPO de Bisschoppenconferentie en de rooms-katholieke geloofsgemeenschap in Nederland aan:

1. de kwaliteit van het pastoraal handelen te bevorderen;
2. de kwaliteit van de interne communicatie te bevorderen;
3. de kwaliteit van de communicatie met derden te bevorderen;
4. te bevorderen dat spirituele verdieping van het geloofsleven, verbetering van de organisatie van de geloofsgemeenschap en de dienst aan de naaste gelijke tred houden;
5. pastorale presentie van de kerk in stedelijke achterstandsgebieden te handhaven en te bevorderen door hiervoor zowel mensen als middelen beschikbaar te stellen.

Elementen voor een plan van aanpak

In het perspectief van dit aanbevolen beleid doet het LPO de volgende uitnodigingen:

72. De doelstellingen met het oog op de

vitalisering van het kerkelijk gemeenschapsleven vragen om nadere concretisering.

1. In overweging gegeven wordt een specifieke cursus kerkopbouw te verzorgen in de opleiding en nascholing van priesters, diacons en pastoraal werkenden.

2. In overweging gegeven wordt tekorten in communicatie tussen groepen of geledingen in de kerk op te sporen en weg te werken. Datzelfde is mogelijk met het oog op communicatie van kerkelijke zijde met derden.

73. Aan de Bisschoppenconferentie om te stimuleren dat de kerk in al haar geledingen via de media present blijft in het publieke leven.

74. Aan bisdommen, dekenaten, parochies en samenwerkingsverbanden van parochies, en de vrijwilligers die op dit terrein actief zijn, om ditzelfde te doen met het oog op regionale en lokale media en zich daarbij met name toe te leggen op de versterking en de kwaliteit van deze vorm van kerkelijke presentie.

75. Aan parochies om hun kerkgebouw en zijn inventaris op gezette tijden voor bezoekers te ontsluiten; een moment van gebed kan een onderdeel vormen bij een dergelijk aanbod.

76. Aan parochies om de persoonlijke bereikbaarheid van de parochie of pastorie te vergroten door de inzet van vrijwillig(st)ers.

77. Aan parochies om kinderen uit de verschillende groepen van de basisschool vertrouwd te maken met het kerkgebouw en het gebruik ervan.

78. Aan parochies en kerkelijke bewegingen

om met elkaar in dialoog te gaan of te gaan samenwerken. Dit met het oog op wederzijdse verrijking. De bewegingen kunnen een stimulans geven aan de vitaliteit van het parochiële leven, de parochies kunnen voorkomen dat de drempel tot de bewegingen te hoog wordt.

79. Aan parochies om bij de gemeenschapsopbouw de ervaringen van parochianen van alle leeftijden te betrekken. Met name het in gesprek brengen van verschillende generaties in een klimaat van dialoog kan evangeliserend werken.

80. Aan parochies om na te gaan of hun liturgie voldoende uitnodigend, aansprekend en evangeliserend is.

81. Aan parochies om een actief beleid te voeren op het gebied van het jongerenpastoraat. Zij worden uitgenodigd jongeren zelf daarin verantwoordelijkheid geven.

82. Aan de bisdommen om meer aandacht te schenken aan allochtonenpastoraat en allochtonen uit te nodigen om daar zelf verantwoordelijkheid in te blijven nemen.

83. Aan parochies om degenen die contact zoeken met de kerk, bijvoorbeeld rond de scharniermomenten van het leven, ook inhoudelijke toerusting aan te reiken.

84. Aan dekenaten of parochies om een band van partnerschap aan te gaan en ervaringen uit te wisselen met dekenaten of parochies in een ander bisdom in Nederland of daarbuiten.

85. Aan bisdommen, dekenaten en parochies om ruimte en waardering te geven aan vormen van gelovig samenkomen, die een kerkopbouwende betekenis hebben en niet primair onder de noemer

van een parochie plaatsvinden.

Besluit

86. Met het LPO V komt een eind aan het gestructureerd overleg op landelijk niveau tussen afgevaardigden van geledingen van de geloofsgemeenschap onderling tezamen met hun bisschoppen. LPO V is immers ingesteld voor de periode van 1994 tot en met 1998. Het LPO is van mening dat dit gestructureerde overleg op landelijk niveau een vervolg zou moeten krijgen.

Beleidsaanbeveling

87. Het LPO beveelt de Bisschoppenconferentie aan:

1. voor een nader te bepalen periode vanaf 1999 opnieuw een gestructureerd overleg op landelijk niveau tussen afgevaardigden van geledingen van de geloofsgemeenschap onderling tezamen met hun bisschoppen in te stellen;
2. dat desgewenst Landelijk Pastoraal Overleg VI te noemen;
3. op grond van evaluatie van LPO V een beslissing te nemen over een adequate vormgeving en inrichting;
4. in overweging te nemen de overdracht van het geloof van generatie op generatie als thema of deelthema vast te stellen.

88. Het LPO beveelt de Bisschoppenconferentie aan de aanbevelingen en uitnodigingen van dit slotdocument op aansprekende wijze door te geven aan de genoemde geadresseerden en hen te vragen ermee aan het werk te gaan en erop te reageren.

Hoeven, 6 november 1998

Evangelisatie broodnodig

Beleidsnotitie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie als reactie op het Slotdocument van het Landelijk Pastoraal Overleg v

Het Landelijk Pastoraal Overleg v heeft zich op ons verzoek in de periode 1994–1998 gebogen over 'Evangelisatie in een klimaat van dialoog'. In het Slotdocument dat ons als Bisschoppenconferentie is aangeboden, zijn in de vorm van adviezen bouwstenen bijeengebracht voor een beleid terzake in de komende jaren. In zijn bezinning op dit onderwerp heeft het LPO vorm gegeven aan de medeverantwoordelijkheid van degenen die de sacramenten van doopsel en vormsel ontvangen hebben, voor het leven en de zending van de geloofsgemeenschap in ons land.

Voor alles willen wij de leden van het LPO danken voor hun inzet, inbreng en deelname aan een lang niet altijd eenvoudige bezinning. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar de Agendacommissie en haar voorzitter, mevr. M. Koopmans-Goumans, die in september 1999 na een korte ernstige ziekte is overleden. Ook degenen die voorwaardenscheppend dit LPO mogelijk gemaakt hebben, betrekken wij in onze welgemeende dank.

Het volgende bevat onze reactie als Bisschoppenconferentie op de beleidsaanbevelingen van het LPO. Wij beseffen dat deze aanbevelingen en de eruit afgeleide elementen voor een plan van aanpak niet voor ons als bisschoppen alleen bestemd zijn. Zij gaan de Nederlandse katholieke geloofsgemeenschap als geheel aan. In de beleidsaanbevelingen en elementen voor een plan van aanpak vermeldt het Slotdocument uitdrukkelijk voor wie zij bestemd zijn.

Een missionair klimaat

Ons verzoek van 1994 aan het LPO tot bezinning op het thema van de evangelisatie en om advies over de vervulling van deze

opdracht van de kerk op de drempel van een nieuw millennium, steunt op het inzicht dat de rooms-katholieke kerk in Nederland terecht gekomen is in een situatie die een nieuwe en verfrissende aanpak vraagt van de zending van de kerk. Wij hebben dat inzicht in het rapport bij gelegenheid van het Ad Limina-bezoek van 1993 kenbaar gemaakt.* De inleiding van het Slotdocument van het LPO getuigt ervan dat het LPO zich niet zonder moeite op dit thema heeft toegelegd. Toch is het belangrijk geweest dat het zich heeft bezonnen op de opdracht tot evangelisatie. Weerstand tegen het woord zijn verminderd. De opdracht is duidelijker geworden, het spreken erover meer genuanceerd. De noodzaak om ons als kerk in Nederland aan deze opdracht te zetten, wordt meer dan voorheen ingezien. In het Slotdocument zegt het LPO "elementen voor een evangelisatiebeleid" aan te reiken. Zo zijn eerste stappen gezet op een weg die voor de toekomst zeer belangrijk is.

Er voltrekt zich immers een ingrijpende verandering in de kerk in ons land. Het doorgeven van het geloof vindt plaats onder het voortekenen van maatschappelijke processen van secularisatie en individualisering.

* Nederlandse Bisschoppenconferentie, *De r.-k. kerk in Nederland anno 1992: rapport, opgesteld bij gelegenheid van het ad Limina-bezoek van 7 tot en met 14 januari 1993*, in *Kerkelijke documentatie* 21 (1993) onder 3.1 en 4.1.

Thans heeft in veel gevallen een tweede en derde generatie gelovigen met deze processen te maken. Wat dat voor de kerk betekent, baart velen zorg, hoewel deze processen zeker ook een grotere persoonlijke betrokkenheid van gelovigen bij het kerkelijk leven en bij de dienst van de kerk aan de samenleving tot gevolg hebben gehad. Daarnaast leeft in de cultuur een nieuwe ontvankelijkheid voor zingeving, religieusiteit en spiritualiteit. Dit alles vraagt in de kerk om nieuwe evangeliserende en vitaliserende initiatieven. Zij staat voor de vraag hoe het licht van de levende Christus de harten van moderne kritische mensen kan bereiken. Hoe kan het evangelie als een blijde en bevrijdende boodschap hun zoektocht door het leven helderheid bieden? Hoe moet zij haar dienst aan het evangelie in onze tijd en omstandigheden gestalte geven?

Als rooms-katholieke kerk in Nederland hebben wij in de decennia die achter ons liggen, hoofdzakelijk geïnvesteerd in een goede en verantwoorde pastorale dienstverlening. Ook in de toekomst zal die nodig blijven. Tegelijk zullen wij moeten inspelen op de missionaire situatie in ons land. Dat is geen kwestie van het verzetten van één of twee bakens of van een nieuwe taak erbij. Het vraagt een grondige doordenking en heroriëntatie van alles wat we doen en laten. Die heroriëntatie betreft alle aspecten van ons gelovig en kerkelijk leven en handelen, vanaf onze omgang met het geheim van God in Christus tot en met de structurele voorwaarden voor onze diaconale en catechetische inspanningen en de wijze waarop wij ons publiek presenteren. Die heroriëntatie vraagt om een nieuwe cultuur in ons persoonlijk en gemeenschappelijk leven als gelovigen. Onze tijd kan niet buiten een volwassen communicatie en dialoog met elkaar en met wat er leeft in de huidige samenleving. Gezien in het licht van de

overgang naar deze missionaire situatie is de bezinning van het LPO pionierswerk geweest dat om een vervolg vraagt.

De beleidsaanbevelingen

Een aantal beleidsaanbevelingen van het LPO sluit aan bij vigerend beleid. Dat geldt met name voor de beleidsaanbevelingen over dialoog (nr. 25), over gerechtigheid (nr. 52-53) en over gemeenschap (nr. 71). Wij onderstrepen als Bisschoppenconferentie deze beleidsaanbevelingen en de elementen uit het plan van aanpak hieromtrent. Wij hebben het voornemen gemaakt deze verder uit te werken, telkens wanneer zich hiertoe een goede gelegenheid voordoet. Twee beleidsaanbevelingen en elementen uit het plan van aanpak zijn tot nu toe in mindere mate voorwerp van beleid geweest. Dit betreft de aandacht voor vorming in een evangeliserend perspectief (nr. 16.2) en de vraag om spiritualiteit in onze geloofscultuur (nr. 34 en 35). Wij willen deze aanbevelingen meer uitdrukkelijk in onze aandacht nemen.

1. De bevordering van een klimaat van dialoog staat hoog op onze agenda. Dit klimaat moet heel het kerkelijk leven en al onze ontmoetingen als gelovigen met elkaar en met anderen doortrekken. De bevordering van dit klimaat is een noodzakelijke randvoorwaarde van procesmatige aard voor onze kerkelijke gemeenschap. Wij weten dat wij als bisschoppen een voortrekkersrol hebben. Wij stimuleren tegelijk dat de dialoog ook op andere niveaus van kerkelijk leven gestalte krijgt. Overigens beseffen wij dat wij met deze opdracht nog niet gereed zijn en onderschrijven wij de aanbeveling het klimaat van dialoog te blijven bevorderen (nr. 25).

In beleidsaanbeveling 25.1 wordt om ruimte

gevraagd voor mensen “die zich wel gelovig weten, maar door de kerk vanwege geloofsopvatting, levensstaat of levenswijze buitengesloten worden”. In zijn formulering getuigt deze vraag van verschillende vooronderstellingen. Ze hebben betrekking op de eigen aard van het geloven, op de relatie van een gelovige als persoon tot de persoon van Christus, op de relatie tot medegelovigen en tot de geloofsgemeenschap als geheel. Zij vragen om opheldering van de betekenis van het kerkelijk leergezag en van de verhouding tussen dogmatiek en moraal enerzijds en pastoraat anderzijds. Zij vragen ook om verkenning van de ruimte tot veelvormigheid in geloven en kerkelijk leven. In een gesprek over deze beleidsaanbeveling zou dit alles aan de orde moeten komen. Wij verstaan de vraag primair als een vraag om ruimte en dialoog over onderwerpen waarin verschillen van mening aan het licht kunnen komen. Omwille van het respect voor elkaar mogen wij het gesprek hierover niet voor ons uit schuiven.

2. De beleidsaanbevelingen over het doen van gerechtigheid (nr. 52-53) passen in vigerend beleid. Zij attenderen ons erop om alert te blijven op dit gebied, waarop wij vaak met anderen samenwerken, zowel christenen als niet-christenen. Onze geloofsgemeenschap beschikt over ervaring en kwaliteiten op dit terrein. Zij dienen steeds goed op de actuele en veranderende situatie betrokken te worden. Thans betekent dat een uitdaging om onze inspanningen op dit gebied uitdrukkelijker in verband te brengen met onze opdracht tot evangelisatie.

3. De vitalisering van het kerkelijk gemeenschapsleven waartoe beleidsaanbeveling nr. 71 aanspoort, is een verantwoordelijkheid en een zorg van iedere diocesane bisschop. In de bisdommen zijn verschillen-

de initiatieven genomen met het oog op de revitalisering van parochies. Waar nieuwe samenwerkingsverbanden tussen parochies worden gecreëerd, gebeurt dit met het oog op hun levensvatbaarheid en vitaliteit.

4. Een beleidsmatig nieuw accent betreft vorming in een evangeliserend perspectief, zoals geadviseerd in beleidsaanbeveling 16.2. De aanbeveling onderscheidt verschillende doelgroepen: buitenstaanders, mensen die verder weg staan van geloof en kerk, leden van de geloofsgemeenschap. De aanbeveling bepleit ontwikkeling van materiaal met het oog op evangelisatie dat toegesneden is op de situatie en vooronderstellingen van elk van deze doelgroepen. Zij noemt een aantal voorwaarden waaraan dat materiaal moet voldoen. In het kader van de voorbereiding op de viering van het jaar 2000 is nieuw catechetisch materiaal ontwikkeld. Wij hebben de Bisschoppelijke Commissie voor Catechese verzocht mede in het licht van de evaluatie van dit nieuwe materiaal een plan voor te leggen betreffende de ontwikkeling van het gevraagde gedifferentieerde materiaal, waarbij wij uitdrukkelijk niet alleen aan materiaal in de vorm van teksten denken, en daarbij prioriteiten aan te wijzen.

5. Een nieuw en belangrijk geluid is verwoord in de beleidsaanbevelingen 34 en 35. Zij wijzen op het breed levend verlangen naar spiritualiteit in onze geloofscultuur. Als bisschoppen onderschrijven en benadrukken wij van harte de uitnodiging van aanbeveling 34 om als katholieken onze verbondenheid met God in Christus vaker en uitdrukkelijker tot uiting te brengen. Dit veronderstelt een doorleefde openheid aan onze kant voor de ontmoeting met de levende Christus. Aanbeveling 35 noemt gebed en meditatie, persoonlijke en gemeenschappelijke omgang met Gods

Woord, in verbondenheid met de traditie en met een open begrip voor wat er leeft in onze tijd, als waardevolle elementen van een meer spirituele geloofscultuur. Ook het vieren van de sacramenten is in dit opzicht van belang. Als wij inderdaad dagelijks meer willen gaan leven, spreken en handelen vanuit de Bron en de Geest die ons bezielen, vraagt dit van ons allen als gelovigen, onszelf als bisschoppen daarbij inbegrepen, de nodige inventiviteit, aandacht en oefening. Wij zullen met het oog op de geconstateerde en toenemende vraag om spiritualiteit in onze geloofscultuur een beleidsnotitie het licht doen zien.

6. Tenslotte heeft het LPO ons geadviseerd opnieuw “een gestructureerd overleg op landelijk niveau tussen afgevaardigden van geledingen van de geloofsgemeenschap onderling tezamen met hun bisschoppen” in te stellen (nr. 87). Het heeft aangedrongen op een evaluatie van LPO V met het oog op vorm en inrichting van dit overleg. Het genoemde gestructureerd overleg wordt door ons als Bisschoppenconferentie inderdaad gewild. Het is een wezenlijk aspect van de verhoudingen in onze geloofsgemeenschap. Over de concrete inrichting van dit overleg zijn wij voornemens adviezen in te winnen.

Het Slotdocument van het LPO heeft twee citaten uit het Nieuwe Testament als motto. De zendingsofdracht uit het slot van het evangelie volgens Matteüs (28,19-20) herinnert ons aan de opdracht alle volkeren tot medeleerling te maken van de verrezen Heer. Dit is een veeleisende opdracht, ook omdat zij veronderstelt dat we zelf geloofwaardige leerlingen en getuigen zijn van het evangelie. Maar we vinden de kracht hiertoe in de belofte van de verrezen Heer dat Hij met ons is, “alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld”. Hij zal de wereld redden, want daartoe heeft God zijn Zoon in de wereld gezonden, zoals het tweede citaat uit Jo 3,17 zegt.

Deze hoop en dit geloof mogen ons allen steeds inspireren tot persoonlijke en gezamenlijke inspanning voor het evangelie, in de liefdevolle dienst van verkondiging en diaconie.

15 december 1999

**DE ROOMS-KATHOLIEKE BISSCHOPPEN-
CONFERENTIE VAN NEDERLAND**

Terugblikken op LPO V

Inhoudelijke terugblik

door dr. A. de Jong

“De Agendacommissie zou het op prijs stellen als u zou willen terugblikken aan de hand van de vraag wat het LPO inhoudelijk heeft opgeleverd.” In 10 minuten! Maar goed, bij deze wil ik toch een poging doen onze zegeningen te tellen, uiteraard wel met de nodige zelfkritiek.

Ik vond de keuze van de onderwerpen prima, al had de kerkprovincie er misschien toch meer aan gehad als het niet alleen was gegaan over ‘een klimaat van dialoog’, maar over de dialoog zelf. Dan hadden we het gewoon over de harde en in beleidsmatig opzicht cruciale problemen van de dialoog kunnen hebben, zonder al te angstvallige conflictvermijding. Maar afgezien daarvan bood de toespitsing van ‘Evangelisatie in dialoog’ naar ‘Godsbeleving’, ‘Gerechtigheid’ en ‘Gemeenschap’ alle gelegenheid om precies over die kern-kwesties van pastoraal beleid te overleggen, waarmee we als Nederlandse katholieke kerk op dit moment volop worstelen.

Onze inhoudelijke uitwerking van zowel het hoofdthema als van de subthema’s is echter tekortgeschoten. En mijn hoofdprobleem daarbij is eigenlijk, dat we het teveel over onszelf gehad hebben en te weinig over onze relaties met anderen. Want ‘evangelisatie’ en zeker ‘evangelisatie in dialoog’ betreft toch vooral de dialoog met anderen, met mensen, die niet geloven of anders geloven zowel binnen de kerk als daarbuiten. Daar zijn natuurlijk wel belangrijke dingen over gezegd. Maar als we nu kijken naar een grondtoon in het slotdocument, namelijk dat we onszelf meer en beter moeten presenteren, dan denk ik wel dat dit een belangrijk beleidspunt kan zijn, want we zijn op dit moment inderdaad nog te

weinig aanwezig in het publieke debat, bijvoorbeeld als het om de grote culturele en ethische kwesties van onze samenleving gaat. Maar echt meedoen aan dat debat en echt dialogeren met andersdenkenden vraagt meer dan aanwezigheid en jezelf laten zien. Daarvoor moet je bijvoorbeeld ook kritische vragen stellen aan je gesprekspartners en jezelf laten bevragen. Bovendien is op die manier juist inhoudelijk nog niets gezegd. Maar daar liggen toch vooral de grote problemen. Laat ik in dat perspectief voor alle thema’s iets nader proberen aan te geven, wat dit LPO toch wel heeft opgeleverd en wat we echt nog hebben laten liggen.

Wat over de evangelisatie in het algemeen in het slotdocument staat, betreft wel de methode van evangelisatie en daar hebben we heel zinnige dingen over gezegd, maar er staat niets over de inhoud of het doel van evangelisatie. Voor een beleid moet je toch doelen stellen? En ik mis daar eigenlijk ook een nadere bepaling van degenen met wie gedialoogd moet worden in evangeliserende zin. Dat hangt natuurlijk ook hiermee samen, dat de dialoog feitelijk heel sterk is ingevuld als binnenkerkelijke dialoog. Die switch vind ik heel jammer, hoe belangrijk het ook mag zijn, dat we in de katholieke kerk in Nederland weer een beetje normaal met elkaar omgaan als er meningsverschillen zijn; en hoe waardevol

ik het ook vind, dat juist op dit punt dit LPO zelf weer een leerzame oefening is geweest. Maar als het echt om evangelisatie in dialoog gaat binnen onze maatschappelijk-culturele context van levensbeschouwelijk pluralisme en secularisering dan hadden we met zijn allen toch inhoudelijk betere beleidsadviezen moeten kunnen ontwikkelen dan een pleidooi voor respect en openheid naar anderen toe.

In elk geval hadden we dan juist met het oog op die evangelisatie inhoudelijk veel beter het thema 'Godsbeleving' moeten uitwerken. Waar blijft bijvoorbeeld de problematiek van de heel andere godsbeleving van de moslims, het diepe besef in onze tijd van Gods afwezigheid en vooral de wijze, waarop we als kerk verantwoord kunnen omgaan met het empirische feit, dat het geloof in een persoonlijke God ook onder katholieken in Nederland zo sterk aan het slinken is, dat verreweg de meesten, die in God geloven, Hem alleen kunnen beleven als een onpersoonlijke levenskracht. De kern-inhoud van de evangelisatie betreft toch onze relatie met God. En de inhoudelijke kernvraag is daarom, hoe we Hem zo ter sprake kunnen brengen, dat we zowel Hem als de mens recht doen. Dat is volgens mij een beleidsvraag van de eerste orde. En we hebben het er ook wel over gehad, en wat mij betreft ook op een goede manier. Maar het heeft in het slotdocument niet meer opgeleverd dan de belijdenis dat God goed is. Voor de rest is veel te gemakkelijk verondersteld, dat er een verbondenheid met God is. Voorzover die er niet of nog niet is, wordt gepleit voor de ontwikkeling van spiritualiteit. Maar welke spiritualiteit? En vooral om welke God gaat het dan in die spiritualiteit? Dat hebben we echt teveel laten liggen, vind ik, zeker als je bedenkt, dat volgens de statuten op het LPO in elk geval zichtbaar gemaakt moet worden, wat er in de geloofsgemeenschap leeft. Met de

overvloed aan empirische gegevens, juist op het punt van Godsbeleving, is helemaal niets gedaan. Dat is uit beleidsmatig gezichtspunt niet goed.

Gelukkig geeft de uitwerking van het subthema 'Gerechtigheid' aanleiding tot een positiever oordeel. Dat thema is inhoudelijk het best uitgewerkt, vind ik. Als het nu echt gaat om wat dit LPO heeft opgeleverd precies voor beleid ten aanzien van evangelisatie in dialoog, moeten we het meest kijken naar de beleidspunten en prioriteiten, die we in dit kader genoemd hebben. Misschien is er nog wel iets te eenzijdig nadruk gelegd op het doen van gerechtigheid door ieder in zijn of haar eigen leven. Eerlijk gezegd denk ik, dat we ook nog iets meer hadden kunnen zeggen over de structurele vertaling en over collectieve activiteiten op dit gebied van ons als kerk; en vooral over de bijdragen van individuen aan collectieve activiteiten op dit vlak. Maar hier gaat het wel precies om het getuigenis metterdaad, waarvan iedereen weet, dat het de meest overtuigende vorm van evangelisatie is. En die Raad van Advies voor gerechtigheid in de Kerk is in dit opzicht misschien wel de belangrijkste vrucht in organisatorisch opzicht van dit LPO. Ik hoop van harte, dat die er snel en goed komt en dat die effectief gaat helpen om ons als kerk geloofwaardiger te maken als het gaat om het evangelie van gerechtigheid.

Dat zou bovendien een mooi punt zijn in verband met het thema 'Gemeenschap'. Want ook al hebben we het ook in dezen volgens mij veel te eenzijdig gehad over de kerk zelf als gemeenschap en dus ook weer over binnenkerkelijke kwesties, juist als het om gemeenschap gaat moet de kerk een geloofwaardig teken en instrument van heil kunnen zijn. Helaas hebben we ons in dit kader te weinig beziggehouden met de uitdagingen van de individualisering in onze samenleving en is ook de kerk mijns inziens

veel te eenzijdig benaderd als voorgegeven milieu van geloof. Toch vind ik dat het LPO ook ten aanzien van dit sub-thema enkele belangrijke vruchten kan opleveren indien tenminste serieus genomen zou worden, wat in het slotdocument staat. Ik wijs met name op de overwegingen 65 en 68. In 65 wordt precies op theologische gronden gezegd: "Als kerk hebben wij de opdracht ook naar buiten te treden, en wel op een geloofwaardige wijze." En in 68 worden een aantal knelpunten in onze gemeenschapsvorming genoemd. Ik zal ze niet herhalen. Maar misschien is wel het belangrijkste wat LPO V heeft opgeleverd, dat ze als knelpunten genoemd en gewoon erkend zijn. Ik vind het wel jammer, dat we aan beleid in het oplossen daarvan nog te weinig toegekomen zijn en in het algemeen vind ik daarom, dat ons werk eigenlijk niet af is en dat LPO V inhoudelijk nog te weinig heeft opgeleverd om een slotdocument af te kunnen geven, dat rijp genoeg is als het gaat om evangelisatiebeleid. Wat niet is kan misschien nog komen. Ik hoop het van harte, want het gaat om de waarheid en realisering van het evangelie hier en nu. En dat vraagt meer tijd en meer evangelisering in dialoog met nog anderen dan ons zelf. Wat mij betreft blijft dit het thema van het volgende LPO.

En om heel positief af te sluiten: ondanks het feit dat we soms op het verkeerde been zijn gezet, bijvoorbeeld dat 'Gerechtigheid' wat al te impulsief was vervangen door 'Katholieke identiteit', is er inhoudelijk nog veel meer gebeurd dan wat er nu in het slotdocument terecht is gekomen maar wat toch wel doorwerkt. Zo ben ik echt blij met een grondtoon, die gisteravond heel duidelijk achter een paar amendementen zat: we willen minder uitsluiting van 'dissidenten' of lastige groepen; we willen meer erkenning van de positieve en verrijkende kanten van het pluralisme in onze kerk en daarbuiten. Dat zijn weliswaar ver-

langens, gevoelens en bedoelingen, maar volgens mij is dat ook inhoud. En ik geloof dat daar wel eens de grootste zegening zou kunnen liggen van dit LPO V: dat we toch een stap verder gezet hebben naar een Nederlandse katholieke kerk, waarin ieder die dat zelf wil weer mee mag doen.

7 november 1998

Terugblik op LPO V als proces

door drs. M. Buiting

Mij is gevraagd enige evaluerende opmerkingen te maken over LPO V, met name met betrekking tot de processuele en strategische aspecten.

Achtereenvolgens zal ik drie elementen aan de orde stellen:

1. de communicatie;
2. de opbrengst binnen de gekozen structuur van samenkomst;
3. de strategische impact van het slotdocument.

De invalshoek van waaruit ik deze drie elementen zal bespreken is geïnspireerd door het aforisme van Stufflebeam "Evaluation is not to proof but to improve".

Mijn persoonlijke statement wil niets aantonen of bewijzen of bewegen tot een andere aanpak of structuur, maar wil een aantal suggesties doen waarmee - zo u het wilt en in onze context "deo volente" - een volgend LPO kan worden verrijkt.

Allereerst wil ik mijn waardering uitspreken voor de Agendacommissie, de voorzitter en het secretariaat. De programma's waren thematisch evenwichtig en gedegen voorbe-

reid. Er was een atmosfeer die getuigde van respect voor ieders inbreng. Er is hard gewerkt aan een rijk en veelzijdig slotdocument.

Vervolgens wil ik alle deelnemers complimenteren met hun luisterbereidheid en hun bereidheid openhartig met elkaar te spreken. De GEEST mogen wij danken dat wij in staat zijn geweest samen te bidden, te zingen, te vieren en het sacrament van de Eucharistie te ontvangen.

Ad 1. De communicatie

De communicatie was gevarieerd en vaak van grote intensiteit en diepgang. Door een adequater gebruik van de grondtypen van communicatie kan de dialoog verder worden uitgediept en als een zinvollere activiteit worden ervaren.

Grondtypen van communicatie

- a. Discussie = verscherpen van de tegenstelling. Bijvoorbeeld debat, argumentatie, stemmen (de parabel; stemmen op amendementen).
- b. Consensus = in kaart brengen van de gelijkgestemdheid. Bijvoorbeeld voor ieder aanvaardbare formulering, punten van overeenkomst, open houding over ongelijkgestemdheid, gezamenlijk standpunt/actie, gemeenschap.
- c. Parallele communicatie = luisteren naar ieders subjectieve gelijkwaardige beleving c.q. inzicht. Bijvoorbeeld antropologisch onderzoek, 'rondje' in vergadering, geboeid zijn door de ander zonder een relatie aan te gaan.
- d. Concentrische communicatie = luisteren naar ieders subjectieve gelijkwaardige inbreng, uitgaande van een gezamenlijk vertrekpunt of oriëntatiepunt. Bijvoorbeeld gesprek over godsbeleving, geloofsoverdracht, missie, bezielde gemeenschap, "opdat allen één zijn".

Ad a: Veelal gemeden en in bespreking slotdocument weinig adequaat ingezet.

Ad b: Onvoldoende geconcretiseerd en onderschreven, zodat een gemeenschappelijke aanpak moeilijk, zo niet bijna onmogelijk is. Gemist bij bespreking slotdocument.

Ad c: Veel ruimte voor geweest. Wellicht te weinig gebruikt voor verrijking eigen standpunten en van daaruit experiment in eigen handelen.

Ad d: Enkele malen toegepast, nog te weinig inspiratiebron voor bezielde actie en gemeenschap.

Ad 2. De opbrengst binnen de gekozen structuur van samenkomst

Het klimaat van dialoog en saamhorigheid onder de leden van het LPO is versterkt. Van daaruit kan een goed verstaan beginnen alsmede een geloofwaardige gezamenlijke activiteit.

Disbalans tussen reflectie/beschouwing en in kaart brengen werkelijkheid c.q. uitwisselen van informatie en actie.

Als ik in mijn werk de gelegenheid zou krijgen om met alle *stakeholders* van een organisatie tweemaal per jaar vier jaar lang te vergaderen dan zou dat een prachtige kans zijn om door een wat andere regie, ook een geheel andere opbrengst te creëren.

Wij hebben met elkaar vier jaar een 'stuk' geschreven. In diezelfde vier jaar hadden wij een 'stuk' kunnen schrijven, onze rol kunnen oefenen, elkaar kunnen informeren en ondersteunen, het 'stuk' kunnen bijstellen en klaar kunnen zijn voor een meer definitieve performance. Nu zitten we met de onzekerheid of het 'stuk' wel ooit zal worden opgevoerd en wat onze rol daarbij zal zijn. Het LPO zou kunnen worden verrijkt met een ritme van reflectie -> plan -> uitvoering -> evaluatie -> bijgesteld plan/nieuwe plannen.

Ad 3. De strategische impact van het slot-document

Een rijk en veelzijdig document dat een scala aan adressanten kent en veel openingen biedt voor planvorming en concretisering in activiteit. Veel zinvolle en eigentijdse inhoud, met recht een moderne visie.

Maar:

- Veel aanbevelingen verkleinen de kans op realisatie. De kans is groter dat van tien aanbevelingen er acht worden gerealiseerd dan van honderd vier.
- Veel aanbevelingen hebben een intentioneel karakter of een te globale doelomschrijving, zonder concrete beschrijving van de uitgangssituatie. Sturing wordt daarmee onmogelijk, waarmee de kans op een implementatie drastisch ingeperkt wordt (vgl. metafoor: we gaan op reis; we gaan naar Amerika of we gaan van Amsterdam naar New York. Alleen op deze laatste wijze is de kans groot dat je aan komt waar je wilt.)
- Een implementatieplan ontbreekt. Wie doet wat en voor welk moment? Wie neemt initiatief? Hoe wordt de ondersteuning geregeld?

Tenslotte:

Advisering kan worden verbeterd door een adviesvraag aan te scherpen en te plaatsen in de aanvang van een werkelijk voorgenomen actieplan.

Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Een groot deel van de bovenstaande suggesties kunnen alsnog worden gerealiseerd en kunnen wellicht een onderdeel zijn van LPO VI.

Werk eerst iets af. Voor je aan een nieuwe opdracht begint!

7 november 1998

Terugblik als lid van een diocesane delegatie

door C. van der Heijden

Ruim vier jaar geleden werd ik opgebeld met de vraag of ik in de delegatie van het aartsbisdom Utrecht wilde voor het LPO. Men zocht nog een vrouw die werkzaam is in het pastoraat en ongeveer mijn leeftijd had. Men had navraag gedaan, waar weet ik niet precies, en zo kwam men bij mij. Eerlijk gezegd had ik niet eerder van het LPO gehoord en dus heb ik op mijn beurt navraag gedaan. Het LPO bleek inderdaad te bestaan en eigenlijk ook belangrijk te zijn, zo ontdekte ik. Maar het leefde niet zo. Het is de vraag of het inmiddels wel leeft. Dat vind ik wel moeilijk. Ik word geacht één van de vertegenwoordigsters van het bisdom Utrecht te zijn. Maar ik weet eigenlijk zelf niet goed wie ik vertegenwoordig.

Maar goed, we hebben de vier jaar bijna volbracht en er ligt een eindrapport. Dat hebben we gisteravond met ons allen vastgesteld. Het is de vraag of alle aangenomen amendementen werkelijk verbeteringen zijn. Wellicht is niet over alles voldoende nagedacht. Wellicht zijn enkele formuleringen in de haast verdwenen. Dat is dan wel jammer. Stemmingen houden is niet onze sterkste kant, zo is ook al eerder gebleken. Waar dat aan ligt moet bij een evaluatie maar eens besproken worden. Maar toch denk ik dat we met ons allen een goed stuk werk hebben afgeleverd. Ik hoop dan ook dat het rapport niet in de beruchte onderste bureaulade zal verdwijnen.

Als ik nu het gebeuren van gisteravond even naar de achtergrond probeer te laten verschuiven en dan terugkijk op de vier jaar, dan schieten mij toch allereerst de mooie dingen te binnen. Dat zegt iets van hoe ik het beleefd heb.

De eerste zitting, de zitting over het rapport van de Commissie Dialoog, staat in mijn geheugen gegrift. Die keer ervaarde ik voor het eerst iets van wat dialoog binnen de r.-k. kerk in Nederland kan zijn, kan worden. Toen werd de toon van dit LPO gezet. Een toon van luisteren naar elkaar, ontmoetingen met mensen van organisaties waar je tot voor kort geen contact mee had, en eigenlijk ook niet wilde hebben. Onbekend maakt onbemind. Dat is veranderd, bij mij. De tegenstellingen ervaar ik als niet meer zo scherp. Ook buiten de groeperingen waarmee ik mij reeds verwant voelde, en nog steeds, dat is niet veranderd, is er ook heil, zo heb ik mogen ervaren.

Mooie herinneringen bewaar ik ook aan de zitting over godsbeelden. In onze groep had iedereen een voorwerp meegebracht en vertelde een persoonlijk verhaal. Het was mooi om te ontdekken dat mgr. Bomers, die bij mij in de groep zat, door de verhalen van anderen langzaam maar zeker steeds meer los kwam, persoonlijk werd. Zo had ik hem nooit gezien. Ook een bisschop die vaak wat star overkwam, bleek een gewoon mens te zijn met gewone menselijke ervaringen en een diep religieuze bewogenheid. Dat te mogen meemaken, dat heeft mij enorm goed gedaan. Ik betreur het zeer dat ik dat nooit aan hemzelf heb gezegd.

Maar door de jaren heen waren er ook ergernissen. In onze delegatie hadden wij aanvankelijk het gevoel weinig greep te hebben op het gebeuren. Daar boven in de Agendacommissie deed men maar, en wij moesten afwachten. Afwachten wanneer er stukken kwamen zodat wij ze konden bespreken. Op het laatste moment vergaderingen verzetten, omdat de stukken er nog niet waren. Het gedoe bij het secretariaat waarvan de personen een paar keer op een voor ons onnavolgbare manier vervangen

werden. Dat werkte in hoge mate demotiverend. En het kwam niet erg professioneel over. Ik dacht wel eens: overal kan men zijn zaakjes goed plannen en organiseren behalve in de kerk. We lopen achter. Zo houden we ons image van een trage en ouderwetse organisatie in stand.

Jammer vond ik het dat er toch wel wat weinig jongeren deelnamen. Ik weet dat sommigen mij, zeker in het begin, als jongere hebben beschouwd, misschien omdat ik toen studentenpastor was en me mogelijk als een student gedroeg. Maar met jongeren bedoel ik toch echt mensen zo vanaf een jaar of 16, 18 tot zo'n 25. Mijn dochter hoort daar bijna bij. Misschien kan ik haar over een jaar of 4 motiveren.

Ik vraag mij ook af of het geluid van de jongeren die er waren wel voldoende is gehoord, werden zij in de groepen niet ondergesneeuwd? Zou het misschien goed zijn geweest om hen tijdens de zittingen ook een paar keer apart bij elkaar te brengen? Zo zouden zij een gezamenlijk geluid hebben kunnen laten horen. In alle verscheidenheid, dat wel, want jongeren zijn het natuurlijk niet in alles met elkaar eens. Dat is niet erg als dan ook maar alle geluiden klinken, en niet alleen die van een bepaalde groep. Zo zou wat zij te zeggen hebben tenminste als zodanig zijn gehoord en meegenomen.

Als we het nog eens ooit over het thema 'Geloofsoverdracht van generatie op generatie' hebben, wat ik van harte hoop, dan lijkt mij dat het aantal deelnemende jongeren groter moet zijn waardoor de gemiddelde leeftijd van de deelnemers omlaag zal gaan. Dat is nodig willen we iets kunnen bespreken wat hen zal raken.

Een moment wat mij scherp is bijgebleven was tijdens de eerste zitting: de chaotische stemming die gelukkig net niet doorging. Ik

zei al: stemmingen houden is niet onze sterkste kant. Deze stemming had een splijtzwam kunnen zijn maar dat werd zij niet, omdat we dat niet wilden. In het rapport staat ergens: “Een stevig debat kon en wilden we nog niet aangaan.” Dat is waar. Sommigen, die wat verder van dit gebeuren afstaan, zullen hierdoor mogelijk teleurgesteld zijn. Maar zo’n teleurstelling is, lijkt mij, alleen verklaarbaar als je het proces niet mee hebt gemaakt, niet van binnen uit kunt weten wat wij deelden met elkaar.

Want wij deelden de hoop. Doordat wij elkaar konden herkennen in oprecht geloof, een geloof dat steeds bij alle gesprekken en discussies als het ware meeresoneerde, durfden wij erop te vertrouwen dat onze richtingen, hoe verschillend ze ook waren en zijn, toch ergens samen zullen komen.

Dit LPO is voorbij maar wij moeten nu niet stoppen, wij zijn pas halverwege.

Wij vormden met elkaar een proeftuin. We konden een klimaat van dialoog scheppen met elkaar, hoewel we aanvankelijk bijna vergeten waren dat dat nog kon bestaan, in onze kerk.

Maar buiten deze kleine proeftuin bloeit het gewas nog maar nauwelijks.

Wij moeten het behoeden en bewaren.

Wij moeten het uitzaaien.

Opdat het tot zegen zal zijn, voor alle mensen die zich thuis willen voelen bij het volk van God onderweg.

7 november 1998

Terugblik vanuit de doelstelling en het statuut van LPO V

door mgr. drs. A. van Luyn s.d.b.

Ik ga met u terug naar 5 september 1994. De datum waarop het statuut van LPO V is ondertekend. Dat heb ik herlezen na vijf jaar en gedacht: wat zegt dit statuut ons nu nog na vijf jaar. En mij vielen twee sleutelwoorden op in de inleiding en die waren: ‘vertegenwoordiging’ en ‘medeverantwoordelijkheid’. Vertegenwoordiging: dus het LPO is een platvorm van overleg van allerlei geleidingen in onze kerkgemeenschap; van dialoog en bezinning. Allemaal woorden die staan in de inleiding van het statuut. Medeverantwoordelijkheid: en dat heeft te maken met advisering, dat meegedacht wordt en adviezen worden gegeven aan de bisschoppen en aan de geloofsgemeenschap. Maar er viel mij nog een ander woord op, een ander sleutelwoord zou je kunnen zeggen en dat is, denk ik, nog belangrijker dan die eerste twee; het woord ‘samenwerking’. En ik wil toch die zin, want die vind ik cruciaal, nog even herlezen met u: “In de rooms-katholieke kerk zijn de bisdommen kerkrechtelijk in grote mate zelfstandig. Talrijke vragen doen zich echter op gelijke wijze voor in geheel Nederland. Om deze vragen in hun diepte en breedte goed te verstaan en adequaat te beantwoorden is het wenselijk samen te werken.” Het derde sleutelwoord is dan ook ‘samenwerking’. Samenwerking omdat de vragen onze bisdommen ook bereiken en dan geldt dat ook voor de antwoorden. En dan volgt er een lijst van onderwerpen. En ik noem ze u toch op, want het is interessant om die nog eens te herlezen na vijf jaar. Wat hadden we allemaal kunnen behandelen?

Intern, binnenkerkelijke problemen, allemaal citaten, dus ik verzin niks: regeling

van kerkelijke diensten door leken, diakens en priesters; opleidingen tot deze diensten; vormen van categoriaal pastoraat; oecumene; missionaire opdracht van de kerk; geloofsopvoeding.

Extern, en daar is een zin aan het begin heel belangrijk: *De wenselijkheid dat de bisschoppen in dialoog blijven met de samenleving, te midden van het kerkleven*. Natuurlijk is hier de grote opdracht, en die hebben we wel behandeld: de evangelisering, als grondopdracht. Maar direct daaraan gekoppeld wordt het grote veld van de ethische implicaties van vraagstukken op cultureel, sociaal en politiek-economisch gebied. Ik citeer: multiculturele samenleving; gevolgen van massale en langdurige werkloosheid; realisering van mensenrechten, ook in eigen gemeenschap; rechten van mannen en vrouwen, kinderen en ouderen; problemen van onze energiebronnen; vragen van oorlog en vrede. Allemaal onderwerpen die genoemd waren in de inleiding op het statuut van LPO V.

Maar als u dat niet genoeg vindt, leest u dan nog eens het Ad Limina-rapport van 1993. Het statuut verwijst ook naar dit rapport, maar intussen hebben we alweer een tweede en zijn we weer vijf jaar verder. In het Ad Limina-rapport van 1998, vooral in het laatste deel, staan een heleboel interessante onderwerpen voor een LPO.

En als u dat nu nog niet voldoende vindt, leest u dan het document van de Paus over de Bisschoppenconferentie: *Apostolos suos*. Ik neem aan dat binnenkort de vertaling komt in *Kerkelijke documentatie*. Daarin worden op het eind van pagina 20 in de Nederlandse tekst een heleboel gebieden genoemd waar de bisschoppen noodzakelijk moeten samenwerken. *Noodzakelijk* wordt daar gezegd.

Dan ga ik, als ik dit in herinnering heb

geroepen, kijken naar LPO V. Dat is bijeenge-roepen, staat ook in het statuut, in verband met behandeling van onderwerpen van pastoraal belang. Een of twee langlopende onderwerpen, meer studieuze, en kortlopende onderwerpen. Hiertoe zou de mogelijkheid gecreëerd worden. Dat was dan afhankelijk van de Agendacommissie en heel in het bijzonder ook van de twee bisschoppen daarin. Wat is er gebeurd?

We hebben een langlopend onderwerp gekozen: 'Evangelisatie', een thema dat we hebben verdeeld in drie subthema's. Die alle drie eigenlijk niet onderdoen voor evangelisatie: 'Godsbeleving', 'Gerechtigheid' en 'Gemeenschap'.

Dat brengt mij toch tot enkele vragen ter evaluatie waarop ik het antwoord niet weet of misschien ook wel, maar ik geef mijn antwoord niet. Ik geef alleen de vragen. En een goede vraag is al heel belangrijk, hoewel ik niet weet of dit de goede vragen zijn. Was de keuze van het langlopende onderwerp wel adequaat? Het hadden er ook meer kunnen zijn trouwens. Was het thema niet te fundamenteel, te algemeen, te globaal en dan ook nog in teveel subthema's onderverdeeld? Waarom zijn er niet meer actuele onderwerpen aan bod geweest? Daarnaast, of voor mijn part ook in de plaats van, zoals die onderwerpen die ik zojuist in herinnering riep.

Vraag: Hoe zouden wij nu begin november 1998 terugzien op LPO V als we een aantal van die onderwerpen die toen in de inleiding genoemd waren wél hadden behandeld? Zitting voor zitting. We hebben wel twee uitzonderingen gemaakt dat wil zeggen: we hebben twee min of meer actuele onderwerpen behandeld, tussendoor. Aan het begin: dialoog (werd net nog aan herinnerd) en de katholieke identiteit. We hebben ook een vragenuurtje ingevoerd met de bisschoppen. Maar of dat nu zo'n succes

is geweest. Ik denk in ieder geval dat dat het risico met zich mee brengt van improviseren, zowel van de vragen en wat nog erger is, van de antwoorden.

Gevolgen die ik eventueel onder uw aandacht wil brengen. Er was te weinig binding tussen LPO en actualiteit. En die actualiteit die was er. Ik wil u nu toch, afgezien nog van die lijst die ik net noemde, een paar dingen noemen die in de afgelopen vijf jaar zijn gebeurd, terwijl wij vergaderden of tussentijds: de asielproblematiek, de 24-uurs economie, conflicten op oecumenisch gebied, de vredesbrief, waar overigens wel een consultatie voor is geweest, de identiteit van het katholiek onderwijs, waar nog een consultatie over loopt, het gedoogbeleid van de overheid bijvoorbeeld ten aanzien van drugs, de armoede en de tweedeling. Waarom hebben wij als LPO daar nu niet één zitting aan besteed om de hand in eigen boezem te steken en te zeggen; "Wat kunnen wij als kerkgemeenschap op allerlei niveaus doen om deze tweedeling tegen te gaan?" Want het is natuurlijk heel gemakkelijk om het bij de overheid neer te leggen. Maar wijzelf dan? Kunnen wij bijvoorbeeld niet wat minder consumeren? Geweld op straat. Milieu en duurzaamheid van de schepping. Allemaal onderwerpen die zeer actueel zijn in onze Nederlandse samenleving.

Een tweede gevolg: nauwelijks was er dialoog met de samenleving vanuit het LPO. We waren te intern, teveel naar binnen gericht en wat mij opvalt bij de lijst met de enquêtevragen: er was geen vraag bij van "Wat vindt u van de dialoog tussen LPO en samenleving?" Interessant.

De samenstelling van het LPO. Nog een sleutelwoord in het statuut: afspiegeling. Dat komt op een pagina zes of zeven keer voor. Want het LPO moet een zo goed mogelijke afspiegeling zijn van de geledingen van de

rooms-katholieke geloofsgemeenschap. De delegaties moeten een zo evenwichtig mogelijke afspiegeling zijn: man, vrouw, jong, oud, volwassen, werkenden, werklozen, religieuze, leek, kerkelijke en maatschappelijke werkvelden. Groeperingen hier vertegenwoordigd dienden, en dat is inderdaad nieuw van dit LPO v, een afspiegeling te zijn van de geledingen in de geloofsgemeenschap binnen het LPO.

En alsof dat al niet voldoende is, ook over de agendacommissie werd gezegd: zoveel mogelijk een afspiegeling van de samenstelling van het LPO.

Maar was die afspiegeling voldoende, diocesaan gezien? Het zou toch een interessante vraag zijn, ook naar de bisschoppen toe. En van de andere geledingen?

Een keer een beetje kritisch zelf-onderzoek. Hadden we een goede afspiegeling? En hielden we met die afspiegeling ook rekening met deskundige onderbouwing van ons werk, zowel inhoudelijk als procesmatig?

Was de Agendacommissie wel goed samengesteld? Hoe was de werkwijze van de delegaties gedurende de afgelopen vijf jaar? Ze kunnen natuurlijk alles gemakkelijk bij de plenaire vergadering neerleggen, maar wij zijn allemaal tussentijds ook bezig geweest. Hoe is dat gegaan? Daar is ook geen enkele vraag over bij de evaluatie.

En dan tenslotte een hele belangrijke vraag, vind ik zelf, bij de samenstelling van het LPO: Hoe zit het met de dialoog tussen de generaties? Daar is ook niets over gezegd. Dus wat dat betreft is dit geen afspiegeling van onze geloofsgemeenschap.

Dat kunnen we niet meer volhouden, na Parijs vorig jaar. We kunnen dit niet meer volhouden na de dialoogoefeningen die we gehad hebben, waarin de jongeren steeds meer aanwezig waren en ook meer het woord voerden. Vooral de laatste keer dat

we een dialoogoefening hadden. Ik vind dat we daar absoluut iets aan moeten doen. Dat is ontzettend belangrijk; die dialoog tussen de generaties. Ik vind die – denkend naar het nieuwe millennium – nog belangrijker dan de dialoog tussen de geledingen en groeperingen van volwassenen.

Tenslotte een sleutelwoord dat ik gemist heb in het statuut. Ik heb u er een paar genoemd: ‘vertegenwoordiging’, ‘medeverantwoordelijkheid’, ‘samenwerking’ en ‘afspiegeling’. Wat ik gemist heb in het statuut is: ‘doorwerking’.

Wat betreft de vertegenwoordiging. Hebben wij teruggekoppeld naar onze achterban? Niet gemakkelijk hoor, de achterban is namelijk niet alleen de DPR. En hoe hebben de andere groeperingen dat gedaan ten aanzien van hun achterbannen?

Wat betreft de medeverantwoordelijkheid: Wat is het lot van de adviezen van LPO v? Wat was het lot van de adviezen van de voorgaande LPO's? Het zou ook interessant zijn als iemand daar eens een artikel over schrijft.

Maar mijn belangrijkste onderwerp is toch de dialoog. Hetgeen wij proberen op grond van onze positieve en negatieve ervaringen. Ik ben misschien wel wat negatief, maar dat is altijd zo bij een evaluatie. Daar heb ik als provinciaal en als bisschop heel veel mensen mee proberen te troosten. Als je gaat evalueren, ga je vooral proberen de zaak te verbeteren en let je meer op de verkeerde dingen.

Maar goed, ik moest inderdaad een vergelijking maken met de statuten. Het belangrijkste sleutelwoord vind ik toch nog steeds dialoog. Hoe communiceren wij hier met elkaar namens de geloofsgemeenschap en met de geloofsgemeenschap en hoe communiceren wij met de samenleving. Ik denk dat het LPO toch in principe een instrument bij uitstek moet zijn van dialoog, vanwege de vertegenwoordiging, vanwege de medeverantwoordelijkheid en vanwege het feit dat wij een landelijke partner zijn over de grenzen van de bisdommen heen met de kerk van Sint Willibrord.

7 november 1998

Evaluatie LPO V op basis van omschrijving en doelen

door Rolf Deen

Naast de persoonlijke terugblikken van verschillende deelnemers werd op de slotzitting LPO V geëvalueerd middels een inventarisatie van de antwoorden die door een kwart van de deelnemers op een evaluatieformulier werden ingevuld. De evaluatievragen werden afgeleid van artikel 1 van de statuten van het LPO 1994-1998 en betroffen de doelen, de voorbereiding en het verloop van de zittingen. Hier is plaats voor de weergave van de antwoorden op het belangrijkste evaluatiegegeven: zijn de doelen gehaald?

Verkort weergegeven luiden de omschrijving en de doelen van het LPO als volgt:

1) Het LPO is

een platform van

- dialoog en bezinning
- op landelijk niveau

tussen

- de afgevaardigden van de geledingen van geloofsgemeenschap onderling,
- tezamen met hun bisschoppen.

2) De bedoeling van het LPO is:

- dat zichtbaar wordt wat in de geloofsgemeenschap leeft ten aanzien van bepaalde onderwerpen;

- dat tot uitdrukking komt hoe gedoopten en gevormden medeverantwoordelijk zijn voor het leven van de rooms-katholieke geloofsgemeenschap in Nederland.

3) Het LPO is gericht op

adviezen aan:

- bisschoppen, teneinde ze bij te staan in de vervulling van hun taak;
 - de gehele geloofsgemeenschap
- door middel van*
- een gedachtewisseling tussen de LPO leden en hun bisschoppen.

1. Over de omschrijving

Er werden gesloten vragen voorgelegd (zie

De doelen van LPO v vergeleken (in percentages)

	helemaal niet eens	niet eens	niet eens/ niet oneens	eens	helemaal eens
LPO v bood gelegenheid tot dialoog onderling	0	2	22	54	22
LPO v bood gelegenheid tot dialoog van leden met bisschoppen	3	41	29	24	3
LPO v bood gelegenheid tot bezinning voor deelnemers	5	5	19	59	12

De thema's van LPO v vergeleken (in percentages)

	helemaal niet eens	niet eens	niet eens/ niet oneens	eens	helemaal eens
LPO v maakt zichtbaar wat er leeft over dialoog	5	17	33	35	10
LPO v maakt zichtbaar wat er leeft over godsbeleving	6	9	45	34	6
LPO v maakt zichtbaar wat er leeft over gerechtigheid	5	24	29	39	3
LPO v maakt zichtbaar wat er leeft over gemeenschap	3	22	35	40	0

tabellen) en daarnaast werd er in open vragen om een nadere toelichting gevraagd. De antwoorden op de open en gesloten vragen ontlopen elkaar niet veel. Men zegt: de dialoog van de leden onderling en de bezinning zijn voor de deelnemers geslaagd, maar de dialoog van de leden met de bisschoppen is niet geslaagd.

Vanuit de antwoorden op de open vragen kan hier nog het volgende worden toegelicht. Er is een positief oordeel over de groepsgesprekken. Men waardeert daar de luisterende houding van de bisschoppen. Er zijn ook stemmen die zeggen dat de bisschoppen zich in die groepsgesprekken best iets duidelijker aanwezig mogen zijn. Men constateert een groot verschil in sfeer, verloop en inhoud tussen de groepsgesprekken en de plenaire gedeelten. In de groepsgesprekken heerste meer een sfeer van openheid en dialoog.

2. Zichtbaar maken van wat er leeft

De LPO-zittingen maken maar zeer ten dele zichtbaar wat er in de geloofsgemeenschap leeft ten aanzien van het hoofdthema 'Dialoog' en de deelthema's 'Godsbeleving',

'Gerechtigheid' en 'Gemeenschap'. Dat komt naar voren uit de tabel met de weergave van de antwoorden op de gesloten vragen, maar nog sterker uit de antwoorden op de open vragen. Daar vraagt men zich af of de kanalen tussen het LPO en de basis wel voldoende openstaan en sterker nog, of zulke kanalen eigenlijk wel bestaan.

Men merkt op: echte heikele onderwerpen worden gemedend, er wordt vaak zalvend en verzoenend gesproken, plenair worden de verschillen van mening gladgestreken. En: het kernthema 'Evangelisatie' is achter de deelthema's verdwenen.

3. De adviesfunctie

Over de adviesfunctie zijn geen kwantitatieve gegevens verzameld. Als men in de antwoorden in de open vragen iets zegt over de 'adviesfunctie' van het LPO is men er negatief over. Het LPO levert geen bruikbare adviezen op, zegt men. Hier speelt volgens sommige antwoorden ook de gladstrijkende werking van de plenaire gedeelten van de zittingen een rol en vindt men soms de aanbevelingen te mager.

7 november 1998

Kerk-zijn in een gedifferentieerde samenleving

Over geloof, gemeenschapsvorming en individualisering

door E. Henau

Inleiding

Als langlopend onderwerp van LPO V heeft de Bisschoppenconferentie het thema 'Evangelisatie in een klimaat van dialoog' vastgesteld. Bij de bespreking van dit thema werd reeds een stuk weg afgelegd. Het LPO begon zijn bezinning met een verkenning van het klimaat van dialoog.

Vervolgens is het thema 'Evangelisatie' aan de orde gesteld vanuit twee inhoudelijke invalshoeken: 'Godsbeleving' en 'Gerechtigheid'. Als derde invalshoek is 'Gemeenschap' voorzien. Alvorens dit laatste onderwerp aan te snijden, zou ik willen zeggen dat ik mijn bijdrage zie in het verlengde van wat reeds is geschied.

De verschillende 'topics' die al aan de orde zijn geweest en het begrip 'gemeenschap' dat thans in de aandacht komt, hangen immers organisch samen: evangelisatie in de huidige context is ondenkbaar zonder een klimaat van dialoog, om de eenvoudige reden dat de kerk als instrument van evangelisatie wezenlijk op communicatie aangewezen is, en omdat geloof als resultaat van evangelisatie naar 'gemeenschap' tendeert. De kerk kan echter alleen een attractieve en wervende 'gemeenschap' zijn voorzover ze een plaats is waar, zoals Karl Rahner het uitdrukte, authentieke geloofservaringen bemiddeld worden, dus niet een organisatie waar koortsachtige bedrijvigheid, structuren, conflicten en anonimiteit het beeld bepalen. Ook haar empirische verschijningsvorm moet immers getekend zijn door de speurbare zin voor het 'heilige geheim' dat achter de werkelijkheid schuilt en dat wij God noemen. Anderzijds is de toetssteen van waarachtigheid van deze geloofserva-

ring de inzet voor de ander, in het bijzonder de inzet voor de gekrenkte en geschonden mens, met andere woorden voor de verwezenlijking van wat de bijbel gerechtigheid noemt.

Mijn betoog zal bestaan uit drie delen. In het eerste deel zal ik de huidige situatie van de kerk bespreken alsmede de inadequate reacties die deze situatie oproept. In het tweede deel wil ik ingaan op het eigene van het christelijk geloof en de gevolgen die dit heeft voor de empirische gestalte van de kerk. Aansluitend hierbij wil ik de vragen stellen naar de voorwaarden waaronder een 'communicatief geloofsmilieu' of 'geloofsgemeenschap' tot stand kan komen. Op dit alles wil ik, in een derde deel, enkele slotbeschouwingen laten volgen.

1. De situatie van de kerk in de huidige samenleving

1.1. Teloorgang van de maatschappelijke integratiekracht van religie

De situatie van de kerk in onze samenleving is het resultaat van twee elkaar versterkende ontwikkelingen die reeds eeuwen geleden op gang zijn gekomen. Er is allereerst de

teloorgang van de maatschappelijke integratiekracht van de religie. Deze neergang begon reeds in de zestiende eeuw als gevolg van de godsdienstoorlogen, die de samenleving tot op de rand van de afgrond brachten. Hier werden sommigen zich op een pijnlijke wijze bewust van het feit dat godsdienst niet enkel een integrerende en geborgenheid schenkende maar ook een destructieve en ontbindende kracht bezat. Als gevolg hiervan groeide de overtuiging dat de inrichting van de samenleving niet langer meer gestoeld kon worden op godsdienstige of geopenbaarde beginselen, maar gegrondvest diende te zijn op de menselijke natuur en de rationaliteit. Dit inzicht was aanvankelijk slechts aanwezig bij een flinterdunne bovenlaag van intellectuelen. Het zal geleidelijk aan veld winnen, om in onze dagen algemene overtuiging te worden. Dit alles zou in Nederland leiden tot wat men in protestantse kringen het doorknippen van de 'silveren koorde' heeft genoemd, zijnde het loslaten van de geprivilegieerde band tussen kerk en samenleving. Zijn symbolische beslechting vond dit proces in de afschaffing – een aantal jaren geleden – van de verplichting om de godsdienstige gezindte aan te tekenen in de burgerlijke stand.

1.2. Het ontstaan van een gedifferentieerde samenleving

Deze eerste ontwikkeling werd versterkt door een tweede: de industriële revolutie bracht een proces op gang dat zou leiden tot wat sociologen sedert O. Simmel de maatschappelijk differentiëring hebben genoemd. Om duidelijk te maken wat daarvoor verstaan dient te worden, moeten wij even refereren aan de agrarische samenleving, die aan de industriële voorafging. Typisch voor eerstgenoemde waren vooral twee dingen: allereerst leefden mensen in kleine sociale eenheden (dorpen en wijken)

waarbij de actieradius en de levensweg van bij de geboorte bepaald waren. En vervolgens werkte men op dezelfde plaats als waar men leefde: meestal in kleine landbouw- of ambachtelijke bedrijfjes. Hierin zou verandering komen door de industriële revolutie waardoor mensen op een andere plaats zouden gaan werken dan waar ze leefden. Dat was de aanvang van het reeds vermelde differentiëeringsproces met als resultaat een samenleving die gekenmerkt wordt door een veelheid van segmenten en sectoren die zich allemaal volgens eigen wetmatigheid ontwikkelen: de politiek, de cultuur, het onderwijs, de economie, de ontspanning, de sport enzovoort. Uit elk van deze sectoren komen oproepen, uitnodigingen, suggesties op de mens af, om zich te engageren, om lid te worden, manifestaties bij te wonen, iets te ondernemen enzovoort. Ten aanzien van deze toedracht neemt de mens een ambivalente houding aan: enerzijds heeft hij (lees hij/zij, enzovoorts) nu de mogelijkheid – door het wegvallen van de conformiteitsdruk die kenmerkend was voor de kleine (agrarische) gemeenschappen – om zijn leven naar eigen goeddunken in te richten. Hij kan gaan en staan waar hij wil. En deze toename van de persoonlijke vrijheid ervaart hij als positief. Anderzijds voelt de mens zich ook overvraagd en zal hij afstand creëren (een distantiëringsgedrag ontwikkelen). Hij trekt zich terug op een soort bufferzone van waaruit hij zich te weer kan stellen tegen de hem overvragende omgeving.

1.3. De versnelde ommekeer van de laatste decennia

Omdat de kerk niet langer meer de integrerende factor is maar een segment tussen de andere segmenten, deelt zij mede in het distantiëringsgedrag dat mensen in onze samenleving noodgedwongen ontwikkelen. De afname van de kerkbetrokkenheid is dan

ook in de allereerste plaats een gevolg van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, die we hierboven hebben geschetst. Hoewel schuld en verzuim, luiheid en gemakzucht natuurlijk niet uit te sluiten zijn, kan men de huidige situatie dan ook niet uitputtend met morele categorieën beoordelen, zoals kerkleiders of sterk geëngageerde leken vaak geneigd zijn te doen.

Een vraag die sommigen zich wellicht stellen, luidt: hoe kan men verklaren dat we de laatste decennia te maken hebben met een versnelling van dit proces? De verklaring ligt enigszins voor de hand. Zoals gezegd waren de privatisering van de religie en de maatschappelijke differentiëring processen die reeds eeuwen geleden op gang zijn gekomen. Men was er echter in geslaagd dankzij de verzuiling de distantie-ring ten aanzien van religie te verhinderen of te milderen. Het georganiseerde katholicisme, zoals we dat vooral in de eerste helft van deze eeuw hebben gekend, beoogde immers niet enkel emancipatie. Het was ook gestoeld op een soort afschermingsstrategie, die erop gericht was een eigen subcultuur tot stand te brengen, waarbinnen godsdienst zijn maatschappelijke integratiekracht behield. De oorzaken van de afbrokkeling van deze subcultuur liggen niet bij Vaticanum II, zoals wel eens wordt beweerd. Ook stromingen die slechts indirect door het Concilie werden geraakt zoals de protestantse en de socialistische subculturen, brokkelden terzelfder tijd af. De verklaring voor deze erosie heeft dan ook te maken met wat er in de jaren zestig is gebeurd. Wij beleefden toen een spectaculaire toename van de welvaart met de mogelijkheid tot het aanschaffen van duurzame consumptiegoederen die een enorme impact op het leven zouden krijgen. Door de exponentiële toename van het autobezit bijvoorbeeld werd de mobiliteit sterk verhoogd. Hierdoor werd de enigszins theoretische mogelijkheid zich

te onttrekken aan de druk van de gemeenschap plots een effectieve mogelijkheid. Mensen konden nu makkelijk afstand nemen van hun normale omgeving.

Vanaf de jaren zestig ontstaat ook, als gevolg van de toenemende welvaart, een spanning tussen de verborgen ideologie van de welvaartsmaatschappij met waarden als bezit, autonomie, keuzevrijheid, assertiviteit enzovoorts en de evangelische waarden als onthechting, zelfverloochening, zachtmoedigheid, mededogen enzovoorts. Uit de psychologie weet men dat mensen moeilijk met spanningen kunnen leven. Zij zullen steeds geneigd zijn deze op te heffen door een van de polen te ontladen. Aangezien de conformiteitsdruk, die vroeger ten voordele speelde van (uiterlijk) religieus gedrag, was weggevallen, kon men makkelijk afstand nemen van kerk en kerkelijke verkondiging.

1.4. Gevolgen van deze ontwikkeling: privatisering van de religie en distantie-ring ten aanzien van kerk

Het ontstaan van een gedifferentieerde samenleving deed een heel nieuwe situatie ontstaan: er trad een vervreemding of distantie-ring op ten aanzien van alle maatschappelijke instituties. Deze vervreemding voerde enerzijds tot een terugtocht in de private sfeer, vooral het zoeken naar geborgenheid en intimiteit als eigenlijke levensvervulling. Anderzijds golden de maatschappelijke instituties enkel nog als openbare instanties, gericht op het bevredigen van individuele levensbehoeften. Zo kwam het individu steeds meer te staan tegenover de sociale realiteit, geïncarneerd in de grote maatschappelijke instellingen: de politieke partijen, het gerechtelijk apparaat, het gezondheidswezen, het cultuurbedrijf, de vakbonden, enzovoort.

In dit algemeen maatschappelijk proces is, zoals reeds gezegd, ook de kerk betrok-

ken. En hier staan we voor een zekere tragiek. Tot de belangrijkste intenties van het Tweede Vaticaans Concilie hoorde ongetwijfeld de formulering van een nieuw kerkelijk zelfverstaan, dat juist wilde ingaan tegen een afstandelijke kerkbeleving. Dertig jaar na het Concilie moet men constateren dat velen de kerk niet zien als een 'gemeenschap' maar als een soort service-instituut voor de bevrediging van private religieuze behoeften (verwerking van contingentie- en grenservaringen, rituele integratie van individuele en familiale scharniermomenten).

De kerk wordt op die manier ervaren als een organisatie waarmee men zich sporadisch identificeert. Van een dergelijke kerk kan men alleen iets eisen. Ze is er immers om bepaalde behoeften te bevredigen.

Veel erger is het dat ook veel geëngageerden (onder wie ook pastoraal werkenden en priesters) over de kerk spreken als over een werkelijkheid buiten henzelf, als een 'tegenover', als iets waar men zich tegen afzet. De kerk wordt op die manier niet als een 'communio', als een geloofsgemeenschap (in haar theologische betekenis) waargenomen maar als een openbare, door haar leiding gerepresenteerde bureaucratistisch gestructureerde organisatie, die – zo zegt men – de voeling met de werkelijkheid heeft verloren. Ook hier geldt dat men zich met een dergelijke organisatie slechts gedeeltelijk identificeert.

1.5. Inadequate reacties: fundamentalisme en integrisme

Op deze situatie kan op zeer verschillende wijzen worden gereageerd. Allereerst door allerlei vormen van restauratie: gaande van fundamentalisme tot integrisme. Dit zijn reacties van mensen die op zoek zijn naar een zekerheid en geborgenheid die de kerk in de huidige omstandigheden moeilijk kan bieden. Deze houdingen dienen echter aller-

eerst geïnterpreteerd te worden als reacties op menig valse en lichtvaardige aanpassing van het westerse christendom aan de geest van de moderne tijd. Daarom zijn ze niet louter negatief. In een klimaat van dialoog is het belangrijk dat men allereerst constateert dat zij ook een dienst bewijzen: wellicht helpen zij in tijden van verontrusting en ontreddeering de overtuiging gaande houden, dat de zogenaamde autonomie van de mens en zijn wereld vanuit de uitdrukkelijke binding aan God en Zijn wil slechts een relatieve autonomie is. Zij maken ook duidelijk dat de christelijke identiteit wezenlijk geworteld is in de traditie, dat het geloof terecht ook inhoudt dat men zich deemoedig invoegt in een overlevering en een gemeenschap die ook geborgenheid en zekerheid verschaft. Zij maken duidelijk dat ook vandaag een leerambt met volmacht noodzakelijk is voor de eenheid van de kerk en de trouw aan de bindende geloofsoverlevering.

Hoe begrijpelijk restauratieve reacties ook zijn, in zover zij vroegere situaties willen herstellen zijn zij geen adequaat antwoord op de huidige uitdagingen. De geschiedenis leert ons immers dat een terugkeer naar vroegere toestanden uitgesloten is. Restauratie leidt tot gettovorming en tot wat bisschop Lehmann ooit "elitaire zelfoverschatting" heeft genoemd. Hierdoor komt de kerk ook niet toe aan haar door het Tweede Vaticaans Concilie uitdrukkelijk bekrachtigde zending om het geloof op een liefhebbende, dialogische wijze universeel te verkondigen. Het gemis aan vertrouwen in de huidige situatie, dat eigen is aan alle vormen van restauratie, leidt tot een capitulatie voor de moderne cultuur, die men enkel nog met een star – op de stand van de jaren vijftig – ingevroren christendom tegemoet kan treden. De enige juiste houding die men kan aannemen is dan ook die van de Franse bisschoppen in hun ondertussen

bekende brief aan de katholieken van Frankrijk: "Wij aanvaarden zonder enige terughoudendheid dat wij als katholieken leven binnen de cultuur en de maatschappelijke structuur van onze tijd, die met name gekenmerkt worden door opkomend individualisme en het principe van scheiding tussen kerk en staat" ('laïcité').¹

2. Het eigen karakter van de kerk als 'communio' (gemeenschap)

Alvorens in te gaan op wat deze positieve houding inhoudt, moeten wij eerst iets zeggen over het eigen karakter van de kerk als geloofswerkelijkheid.

a. Als antwoord op een openbaring is het christelijk geloof iets anders dan een algemeen religieus gevoel. Het christelijk geloof houdt immers niet op de eerste plaats in dat God zich laat kennen in de kosmos en in onszelf. Het behelst vooral de overtuiging dat Hij zich openbaart in de geschiedenis: in het wedervaren van het volk van Israël en in het levenslot van Jezus van Nazaret.

Niemand van ons heeft echter de mens Jezus ontmoet. Wij kennen Hem alleen vanuit een traditie waarin Hij ter sprake is gekomen als de Christus. De neerslag van dit gelovig ter sprake brengen vinden we in de Schrift en haar uitlegggeschiedenis. Dit (overleverings)proces reikt tot in ons bestaan dankzij de geloofsgemeenschap die deze traditie schraagt. Het christelijk geloof heeft dus altijd een ecclesiale dimensie, dat wil zeggen dat het slechts in gemeenschap kan ontstaan en ook steeds tot gemeenschap voert.

b. In deze toedracht is ook het eigen karakter van de kerk (als instelling) geworteld. Zij

is immers geen vereniging die gesticht is door een groep van gelijkgezinden. Zij is met andere woorden niet het resultaat van een initiatief van een aantal mensen die individueel tot geloof zijn gekomen en dan achteraf besluiten: wij zijn dezelfde mening toegedaan en wijden ons aan dezelfde doelstellingen, laten we een organisatie opzetten. Neen, in één gebonden, ononderbroken dynamische beweging vloeit de gemeenschap van christengelovigen, die de kerk is, voort uit de gemeenschap met Jezus in en door het geloof.

c. Wij moeten echter nog dieper graven. Wij hebben gezien dat het christelijk geloof stoelt op de overtuiging dat God zich vooral in de geschiedenis heeft geopenbaard. Voorzover de kerk in Christus als openbaarder van God geïmpliceerd ligt, heeft de kerk ook haar oorsprong in God, die als liefdesgemeenschap ('communio') tussen Vader en Zoon in gemeenschap met de Geest wordt vereerd. Daarom moet de kerk als gelijkenis (=beeld) van deze 'communio' verstaan worden en is haar zichtbare (ook sociologisch beschrijfbaar) verschijningswijze niet louter secundair. De uiterlijke gestalte van de kerk moet haar theologische betekenis als 'communio' (gemeenschap) weerspiegelen. Inhoud en gestalte van de kerk worden als onlosmakelijke eenheid gezien. Zij is enkel dan ware 'communio' in het geloof, wanneer ze zich in alle opzichten als communicatieve leefruimte van het geloof verwerkelijk.

2.1 De empirische gestalte van de kerk als 'gemeenschap'

Dat het geloof per definitie een gemeenschap veronderstelt, kan moeilijk betwist worden. De vraag is natuurlijk welke empirische gestalte deze geloofsgemeenschap dient aan te nemen of wellicht nog dwin-

1. Franse Bisschoppenconferentie, *Het geloof voorleggen in de moderne samenleving. Brief aan de Franse katholieken, Lourdes* (9 november 1996), I, 1, 1.

gender: welke voorwaarden dienen vervuld te zijn om de kerk als een attractieve gemeenschap te kunnen uitbouwen? Deze vraag kan enkel beantwoord worden tegen de achtergrond van alles wat we in het eerste deel van onze uiteenzetting hebben behandeld. Indien de analyse die we daar brachten juist is, dan bevinden we ons duidelijk op een soort breukvlak, met andere woorden, wij beleven thans het einde van een aantal ontwikkelingen die reeds eeuwen geleden op gang gekomen zijn en we staan op drempel van een nieuw tijdsgewricht zonder dat we precies zicht hebben op wat dit zal inhouden. We weten enkel – en dat maakt onze grote verlegenheid uit – dat wij een aantal, op het eerste zicht niet met elkaar te verzoenen elementen moeten verbinden. Dit laatste heeft te maken met een eerste belangrijk uitgangspunt:

a. Op het breukvlak van twee tijdperken

Indien restauratie van vroegere toestanden onmogelijk is, dan kunnen wij enkel vanuit een positieve ingesteldheid ten aanzien van de ontwikkelingen die we beschreven tot een nieuw zelfbesef komen van de kerk als gemeenschap. Op deze stelling wil ik nog wat dieper ingaan. De genoemde ontwikkelingen hebben hun wortels in christelijke waardevoorstellingen: bijvoorbeeld de absoluut onaantastbare waarde van de menselijke persoon, de waarde van de vrijheid, de verantwoordelijkheid, de tolerantie, de gelijkheid tussen mensen, het gericht zijn op de toekomst. In dit verband kan men inderdaad spreken van een zekere “ironie van de geschiedenis” (P. Berger): de ontwikkelingen die geleid hebben tot het ontstaan van een gedifferentieerde samenleving, waarin de kerk haar geprivilegieerde positie heeft verloren, hebben ook te maken met een aantal waarden die hun oorsprong hebben in de bijbelse traditie.

Dat wij deze ontwikkeling intuïtief beamen, blijkt ook uit het feit dat wij er op velerlei wijzen en op een onproblematische wijze van profiteren: wij juichen bijvoorbeeld het feit toe dat wij naar eigen goeddunken en inzicht ons leven gestalte kunnen geven, dat wij niet meer onderworpen zijn aan de conformiteitsdruk die uitging van de vroegere kleine gemeenschappen.

Wij zijn er over verheugd dat wij over meer communicatiemogelijkheden beschikken, dat onze mobiliteit groter is. Wij gaan prat op de verworvenheden van de moderne welvaartsmaatschappij met haar sociale voorzieningen. Wij waarderen de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen die de levenskwaliteit hebben verhoogd. Ten slotte beamen wij ook deze ontwikkelingen expliciet – ook al zijn we ons bewust van de negatieve aspecten – omdat de cultuur die het resultaat ervan is, in Gods verlossings- en heilsplan is ingesloten. Ook aan de mensen die in deze cultuur leven, zal het rijk Gods verkondigd dienen te worden.

b. Daarmee samenhangende verlegenheid

Dat men deze ontwikkelingen positief inschat, betekent echter niet dat men blind is voor de uitdagingen die uit deze positieve beaming voortspruiten. Wij spreken hier met opzet niet over gevaren en bedreigingen maar over uitdagingen. Zonder de bedoeling te hebben exhaustief te zijn, willen wij hier enkele van deze uitdagingen thematiseren.

Wij zijn het er over eens dat het geloof niet langer de integratiefactor van de samenleving is, dat geloof met andere woorden privé-zaak is. Hier stelt zich echter onmiddellijk het probleem van de maatschappelijke doorwerking. Iemand die echt gelooft, zal nooit aanvaarden dat zijn geloof geen invloed zou hebben op zijn maatschappelijk engagement. Dat het

geloof niet afgedwongen kan worden en integendeel het resultaat is van een vrije lucide optie, kan niet beletten te erkennen dat het geloof ook een sociale inbedding veronderstelt. Het heeft ook nood aan plausibiliteitsstructuren.²

De negatieve connotatie die het woord 'verzuiling' heeft, mag ons niet doen vergeten dat een van de juiste intuïties die aan de verzuiling ten grondslag lag, de noodzaak van plausibiliteitsstructuren en verbanden was. Ook in onze tijd hebben katholieke organisaties en verbanden, voorover ze de plausibiliteit van geloven bevorderen, een zin. De stelling dat dit tot een vorm van apartheid zou leiden, is niet alleen overdreven maar houdt ook een afwijzen van het pluralisme zelf in. Dan zou men immers pleiten, aldus A. Vergote, voor een eenvormigheid die in feite alleen mogelijk is, wanneer zij opgedrongen wordt door een levensbeschouwelijke dictatuur die van de gemeenschap een modelboerderij wil maken.³

c. Het belang van een juiste terminologie: gemeenschap, 'Heimat', milieu

Dat het christelijk geloof een gemeenschapsdimensie heeft, staat buiten kijf. De term 'gemeenschap' is echter een zwaar beladen term. In ieder geval kan deze niet meer dezelfde inhoud hebben als in de samenleving van voor de maatschappelijke differentiatie. Er is immers een aantal wezenlijke verschillen. Allereerst valt de religieuze gemeenschap – als gevolg van een aantal ontwikkelingen – niet meer samen met de traditionele leefgemeenschap. Het antwoord van de verzuiling dat bestond in het creëren van een katholieke subcultuur, is voor een groot deel weggefallen. Daarmee samenhangend is de gemeenschap vervolgens veel meer het resultaat van een keuze. En deze laatste houdt ten slotte ver-

scheidenheid in: niet iedereen zal zich op dezelfde manier en in dezelfde mate identificeren. Daarom zijn sommigen van oordeel dat men te vlug de term 'gemeenschap' gebruikt om de verzameling van de gelovigen aan te duiden. In een artikel over *Gemeinde als Heimat* laat Zerfaß enige scepsis blijken ten aanzien van termen als *Heimat* en 'gemeenschap'. Zijn vrees is immers dat men door te spreken over 'gemeenschap' of *Heimat* verwachtingen wakker roept die niet ingelost kunnen worden of mensen met een geringe identificatiebereidschap afschrikt.⁴ Wij kunnen vandaag geen parochie meer zijn onder het niveau waarop een familie met opgroeiende kinderen zich beweegt. Het gaat om een bestendig balanceren tussen loyaliteit en autonomie, ruimte geven aan elkaar en zich engageren. Betrekkingen die werkelijk dragen, zijn noch betrouwbaar te programmeren noch af te dwingen. Veelmeer wordt het omgekeerde aangetoond, namelijk dat het ruimte geven aan de kinderen om hun eigen verantwoordelijkheid op te nemen als volwassenen, voorwaarde is voor het vinden van een nieuwe, in vrijheid verantwoorde relatie. Zerfaß verkiest dan ook metaforen als herberg, *keuzeheimat* enzovoorts.

Ook Medard Kehl verkiest de term *Kommunikatives Sozialmilieu* in plaats van 'gemeenschap'. Met dit begrip wil hij de vandaag noodzakelijke empirische gestalte van de kerk als 'communio' en als *communicative Einheit der Glaubenden* omschrijven.⁵ Onafhankelijk van Kehl had bisschop Ernst in de brochure die als zijn pastorale testament wordt beschouwd, *De pastorale arbeid in de negentiger jaren*, gesproken over de christelijke geloofsgemeenschap als 'milieu van geloof'.⁶

2.2 Communicatief geloofsmilieu

Wat zouden nu de contouren kunnen zijn

2. "Est-elle (= l'expérience religieuse) susceptible de fournir l'ancrage solide d'une croyance artagée et socialement instituée? Ne porte-t-elle pas plutôt pulvérisation des restes de la plus longue préoccupation des hommes en une multitude anarchique et mobile de religiosités privées, elles-mêmes erratiques et diffuses." In: Gauchet, M., *Le désenchantement du monde. Une histoire politique de la religion*, Parijs 1985, 236.

3. A. Vergote, *Secularisatie als cultureel en religieus fenomeen*, in *Het meerstemmige leven. Gedachten over mens en religie*, Kapellen/Kampen 1987, 95.

4. R. Zerfaß, *Christliche Gemeinde – Heimat für alle? Bedingungen und Möglichkeiten aus der Sicht Praktischer Theologie*, in: *Kirche als Heimat*, 1991, 29-57.

5. M. Kehl, *Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie*, Würzburg 1992, 181 e.v.

6. H. Ernst, *De pastorale arbeid in de negentiger jaren*. Breda 1991.

van een dergelijk communicatief geloofsmilieu? Vanuit louter formeel standpunt zijn er – zoals uit de voorbereidingsstukken op deze sessie van het LPO reeds duidelijk werd – een aantal voorwaarden: 1. gedeelde overtuigingen en waarden; 2. frequente interactie tussen de groepsleden; 3. voldoende hoog voorzieningenniveau voor wederzijdse ondersteuning en hulpverlening. Uit dezelfde teksten blijkt echter ook dat men oog dient te hebben voor de theologische inhoud.

Daarom zou ik juist in het laatste gedeelte van mijn uiteenzetting – uiteraard in het verlengde van wat ik reeds heb gezegd – enkele, eerder rapsodische overwegingen willen formuleren omtrent de contouren van een attractieve geloofsgemeenschap. In zijn promotieonderzoek heeft Martien van Hemert er indertijd op gewezen dat het voor de kerk primair gaat om de vraag of zij “er in slaagt het geloof als zingeving voor het individuele en collectieve menselijk leven over te dragen. De deelname aan kerkelijke activiteiten is voor een niet onbelangrijk deel afhankelijk van de mate waarin de mensen voelen dat de kerk in staat is om vanuit een christelijke visie op mens en samenleving orde aan te brengen in de chaos van dit bestaan, om de mensen houvast te geven bij hun zoeken naar levenszin. Dat houdt in dat vanuit deze visie inhoud gegeven wordt aan het menselijk leven en samenleven met zijn concrete problemen in deze tijd ... Het moet in de kerk en de parochie ergens over gaan. Dat ‘ergens’ heeft dan betrekking op godsgeloof en de christelijke interpretatie van leven, lijden en dood.”⁷

a. Plaatsen van authentieke geloofservaring

Daarom zullen christelijke geloofsgemeenschappen allereerst plaatsen zijn waarin authentieke geloofservaringen bemiddeld

worden, waar dus niet bedrijvigheid, organisatie, structuren, anonimiteit onder andere het heersende beeld bepalen, maar waar het “heilige geheim” dat achter onze werkelijkheid schuilgaat en dat wij God noemen, ervaarbaar gemaakt wordt (K. Rahner).⁸ Enkel wanneer het centrale gehalte van ons geloof en de daarin gewortelde zekerheid, onvoorwaardelijk beaamd en geliefd te zijn, speurbaar wordt, behoudt de geloofs-gemeenschap haar aantrekkingskracht. Dat zal wel primair verwerkelijkt kunnen worden door een bevrijdende, vreugdevolle atmosfeer in onze liturgie, door levensnabije symbolen en woorden, door persoonlijke betrekkingen tussen gelovigen onderling. De toenemende individualisering in het geloof kan op den duur enkel op haar eigen veld met succes overwonnen worden, namelijk door ‘personalisering’ van datzelfde geloof. Hoe meer de persoonlijke ontmoeting van de gelovige met God en met de medegelovigen in de voorgrond van het kerkelijk leven staat, des te makkelijker zal het de enkeling vallen, subjectieve willekeur of egocentrisme te vermijden. Hoe meer de mens zich in de onvoorwaardelijke liefde van God geworteld weet, hoe meer hij zich tot liefhebbende relaties in staat gesteld weet. In deze richting zal ook steeds meer de persoonlijke leiding van pastores in de kerk gevraagd worden, zodat zij hun krachten niet meer voor alles moeten wijden aan het moeizaam in stand houden van structuren.

b. Gemeenschap met de armen en de door het leven gekwetsten

Geloofmilieus zullen plaatsen zijn, waarin mensen die in een of andere vorm tot de armen en de door het leven gekwetsten gerekend dienen te worden, in het centrum van het gemeenschappelijk leven hun plaats hebben. Voor de christen is de mens het beeld van God. Daarom is iedere mens,

7. M. van Hemert, *Achtergronden van kerkelijk gedrag. Een onderzoek in zeven rooms-katholieke parochies*, Den Haag 1991, 141.

8. M. Kehl, *Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie*, 202.

vooral de lijdende en de zwakke, meer waard dan wat er in zijn leven, op dat ogenblik, aan waarde aanwezig is. Hij is niet enkel hier en nu als schepsel evenbeeld van God, maar hij blijft dit in alle eeuwigheid, ook en vooral wanneer dit evenbeeld geschonden is. Omdat God als Schepper en Voltooier van deze wereld precies aan de lijdende en zwakke barmhartigheid en hulp belooft, blijft de waarde van de geschonden mens – ondanks de schijn van het tegendeel volledig behouden.

De arme en de lijdende is niet enkel een beeld van God, hij is ook een beeld van Christus, die juist in de nederigheid van zijn mens-zijn God openbaart. Het is niet door een machtspositie in te nemen maar door de gestalte van een dienstknecht aan te nemen dat Christus het ware gelaat van de Vader toont. Het is door zijn armoede en zijn lijden, en niet door zijn rijkdom dat Hij ons heeft verlost. De houding van de slaaf (Fil 2,7) die Christus heeft aangenomen, verleent aan de arme en de lijdende een objectieve gelijkenis met de Heer. Natuurlijk niet met de God die wij ons verbeelden vanuit onze almachtsfantasieën, maar met de nederige, discrete God, die allen nabij is die lijden.

Van de arme en de lijdende houden is het land bereiken, dat ligt aan de overzijde van elke menselijke schijn; het niet in kaart te brengen gebied, waar het nooit nog uit te doven beeld van God in iedere mens oplicht. Daarom leert de liefde voor de arme en de lijdende ons de ware menselijkheid van iedere mens ontdekken.

Zonder in een mythologisering van de armen en de gekwetsten te vervallen, als zouden zij niet getekend zijn door de erfzonde en op hun manier door traagheid, boosheid en agressiviteit aangevochten, kan men stellen dat de armen en de lijdenden als subjecten een heilzame uitdaging voor deze gemeenschap zijn. Een fundamentele zwak-

heid van onze hedendaagse geloofsgemeenschappen zou wellicht daarin kunnen liggen, dat zij de dienst aan de armen en de lijdenden aan gespecialiseerde inrichtingen overlaten. Daardoor verdwijnen de armen uit ons blikveld, voelen wij ons niet meer onmiddellijk met hen solidair. Een sterke integratie van de diaconie in het kerkelijk leven brengt de aanwezigheid van Christus voor zijn kerk veel 'lichamelijker' tot ervaring. Zij heeft op de gemeenschap ook een positieve invloed doordat zij als het ware een 'doorn in het vlees' is, die haar het best bewaart voor het gevaar van een zich afsluitende, om de eigen groepsharmonie kringende zelfgenoegzaamheid.

c. Bemoediging tot contrast

Zoals de Franse bisschoppen in hun reeds geciteerde brief schrijven, houdt het geloofsaanbod (*proposition de la foi*) ook een profetische dimensie in: "want de kerk kan mannen en vrouwen niet oproepen om volgens het evangelie te leven, dit is de rechtvaardigheid van het rijk Gods te zoeken, zonder de gedragswijzen, de mentaliteiten, de structuren en de economische en sociale raderwerken aan te klagen en te bestrijden, die zich tegen het leven volgens het evangelie en tegen de rechtvaardigheid van het rijk Gods verzetten".⁹

De 'communicatieve geloofsmilieus' zullen plaatsen zijn waar het kritisch-profetisch potentieel van het geloof sterker tot gelding komen kan. Dit gebeurt niet zozeer door verbale maatschappijkritiek, die sowieso tot de moderne cultuur behoort, maar eerder door het bemoedigen van mensen die door hun levensstijl in duidelijk contrast met bepaalde gedragspatronen willen leven. Het doorbreken van maatschappelijke normaliteit door contrasterende levenswijzen (op gebied van seksualiteit, eerbied voor het leven, mogelijkheid om

9. A.w., 1035.

zich duurzaam te binden, omgang met geld enzovoorts) is een dienst die het christendom aan onze, aan haar eigen aporieën lijdende moderne samenleving kan bewijzen. Samen M. Kehl zou ik bewust niet willen spreken over de kerk als *Kontrastgesellschaft*, een omschrijving die een aantal jaren geleden opgeld maakte.¹⁰ Dit begrip dat door N. Lohfink werd gelanceerd, roept immers enige bedenkingen op. Het lijkt teveel verbonden met de situatie van de oergemeente, en daarom niet bijzonder geschikt te zijn om de plaats van de kerk in een postchristelijke (dat wil zeggen uit het christendom voortgekomen) cultuur te beschrijven. Tegenover het antieke heidendom kon en moest de kerk veel meer in contrast treden tegenover de door haar mede verantwoorde maatschappij van vandaag. Daarom zou ik het niet op te geven contrast, die de kerk ten aanzien van de moderne samenleving gestalte moet geven, enkel in het brede kader van een solidaire communicatie met diezelfde samenleving willen zien. Een gericht contrast, in afzonderlijke en precies omschreven gebieden lijkt mij voor de kerk en de samenleving beter te zijn dan de uitbouw van een kerk in de zin van een algemeen contrasterende gemeenschap, wat overigens binnen een 'postchristelijke' maatschappij nauwelijks te realiseren zou zijn.¹¹

d. Een veelvoud van geloofswegen

De communicatieve geloofsmilieus zullen plaatsen zijn – en dit is voor een klimaat van dialoog zeer belangrijk – waarin ruimte is voor een veelvoud van geloofswegen.¹² In die zin kan zich geen enkele gemeenschapsvorm als de enig juiste, als 'model' voor alle anderen verstaan. Wij moeten in de kerk leren het voorlopig karakter van veel van onze kerkelijke levensvormen te accepteren. "Het levende heeft meer tijd nodig dan het

levenloze. Het levende moet tijd kunnen verliezen. Het mag niet in het gedrang gebracht worden door de maat van de tijd ... Het moet omwegen kunnen maken. Omweg en oponthoud zijn in zijn wording even zo belangrijk als nabij komen en vooruitgaan" (R. Guardini).

De christelijke gemeenschap van vandaag zal vermijden om beslag te leggen op mensen, om hen te overvragen. Velen die nabijheid zoeken vinden een benauwende sfeer omdat van hen dingen worden verwacht die zij niet kunnen of willen opbrengen. Het moet precies met het oog op het maatschappelijk gelegitimeerd pluralisme en individualisme ook in de toekomst mogelijk zijn in veelvuldig geschakeerde wijze aan het leven van de gemeenschap deel te nemen. Indien wij dit onmogelijk maken, dan zullen wij velen die aan kerk en geloof 'ergens' geïnteresseerd zijn zonder meer overvragen of als laxisten afdoen. De velen in de kerk, die op hun persoonlijke wijze de spanning tussen geloof en moderne wereld uithouden, die daarbij een authentiek christelijke weg proberen te gaan, vaak in een geloofsvijandig milieu en die daarbij op begeleidende bijstand van de kerk rekenen, moeten ook verder hun *Heimat* in de kerk vinden. Zij mogen niet afgestoten of in beslag genomen worden door een zich absoluut ponerende gemeenschapsideologie.

Ten slotte kan hier nog op een laatste gevaar gewezen worden: in de gegeven omstandigheden zal steeds de neiging bestaan dat de communicatieve geloofsmilieus zich tot kleine overzichtelijke en geborgenheid schenkende groepen uitbouwen. Waar deze trend echter eenzijdig wordt, waar de bovenationale, wereldwijde dimensie van de kerk wordt vergeten, daar voert deze trend naar een sterke verarming van het specifiek katholieke, per definitie wereldwijde kerkbewustzijn.

10. A.w., 204.

11. *T.a.p.*

12. A.w., 206-207.

De kerk leeft fundamenteel van de vaak ook conflictrijke spanning tussen de plaatselijke en de universele kerkgemeenschap. Deze spanning behoedt ons voor een al te provinciaal denken.

Tegelijkertijd maakt zij het ons mogelijk de ongehoord spirituele rijkdom van de kerk in de verschillende landen en continenten waar te nemen, vreugde daarin te vinden en ons te laten verrijken.

e. De blijvende waarde van de parochie

Tegen de achtergrond van alles wat wij zeggen, blijft voor ons de parochie een waardevol instrument om gestalte te geven aan wat wij hebben omschreven als een 'communicatief geloofsmilieu'. De parochie heeft wat dat betreft een aantal belangrijke troeven. Meer dan een louter personale structuur en meer dan de spontaan gevormde groepen van gelijkgezinden biedt zij bijvoorbeeld de mogelijkheid om in te spelen op de verscheidenheid in engagement en identificatie die een gevolg zijn van de ontwikkelingen die wij hebben geschetst. Met deze constatering hangt ook een andere vaststelling samen, namelijk dat de parochie het best inspeelt op het banale feit dat mensen – hoe mobiel ze ook zijn – toch ergens wonen. Dit impliceert dat zij op een concrete plaats met anderen gedeelde overtuigingen en waarden ter sprake kunnen brengen. De parochie maakt het immers door haar materiële infrastructuur mogelijk dat met een hoge frequentie onderlinge contacten tot stand kunnen brengen. Theologisch komt door deze infrastructuur (kerkgebouw, eventuele andere lokalen, vrijgestelden en vrijwilligers) de kerk als voorgegeven werkelijkheid tot uitdrukking en wordt de mogelijkheid gecreëerd om de door de doop ontsloten bekwaamheid zich tot vierende gemeente te constitueren, gestalte te geven. De parochie kan ook een voldoende hoog voorzienings-

niveau voor wederzijdse ondersteuning en hulpverlening tot stand brengen.

3. Enkele beschouwingen tot slot

In de bijbelse traditie betekent gemeenschap ook iets waarnaar wij op weg zijn en dat wij in zijn volheid nooit zelf helemaal kunnen realiseren. Echte gemeenschap zal er slechts zijn, wanneer God zijn woning onder de mensen zal vestigen en wanneer Hij – zoals in het laatste boek van de bijbel wordt gezegd – onder de mensen zal wonen. Dan “zullen zij zijn volk zijn, en Hij, God-met-hen, zal hun God zijn. Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen, en de dood zal niet meer bestaan; geen rouw, geen geweent, geen smart zal er zijn, want al het oude is voorbij” (Apk 21,3-4).

In dit eindtijdelijke begrip van gemeenschap meldt zich een duidelijk besef aan van de grenzen en de risico's van alle pogingen om gemeenschap te stichten; een besef van het illusoire en ten slotte anti-emancipatorische karakter van de pogingen definitieve geborgenheid en absolute zekerheid tot stand te willen brengen alsof wij God achter ons hadden en niet voor ons, zoals de bijbel ons duidelijk maakt.

Dit bewustzijn van de fundamentele voorlopigheid van alle pogingen tot gemeenschapsstichting correspondeert met de ervaringen van onze tijdgenoten, die zoals geen enkele andere generatie, de bedreigende aspecten van de sociale veranderingen, de moordende dynamiek van de maatschappelijke mobiliteit te verwerken kreeg. Ook hier is gemeenschap iets dat men zoekt en hoopt te vinden. Het zou echter fataal zijn als wij het begrip 'gemeenschap' als een toverwoord in verband met kerk zouden hanteren en pastoraal-theologisch

met ambities van vroeger zouden belasten. Veeleer zal de bekwaamheid van de christelijke gemeenten om minstens een communicatief geloofsmilieu te bieden, waarin ook de 'gemeenschapsidee' wenkend en wijkend aanwezig is, afhangen van de vraag of wij bereid zijn de voorlopigheid te erkennen van onze gemeenschapsvormen. Wij zullen

er principieel rekening mee moeten houden dat mensen komen en gaan, zich engageren en zich terugtrekken. Een christelijke gemeente mag niet meer beloven dan zij kan geven. Zij mag zich niet storten op het heimwee van mensen naar een geborgenheid die niet bestaat.

Evangelisatie en gerechtigheid

Vorbereidende notitie voor de LPO-zitting van 27 en 28 maart 1998

1. Inleiding

In maart 1998 zal de bijeenkomst van het Landelijk Pastoraal Overleg gewijd zijn aan het thema 'Evangelisatie en Gerechtigheid'. Het zal dan de tweede keer zijn, dat er binnen de behandeling van het raamthema 'Evangelisatie in een klimaat van dialoog' aandacht aan dit onderwerp wordt besteed. Twee jaar geleden (op 29 en 30 maart 1996) gebeurde dit ook al, en wel aan de hand van de notitie 'Evangelie en leven. Identiteit, verwoording, vormgeving'.

De aanleiding om tijdens een tweede bijeenkomst terug te komen op het onderwerp 'Evangelisatie en Gerechtigheid' is dat de bespreking hierover tijdens de zitting van maart 1996 onvoldoende uit de verf is gekomen. Het werd gedeeltelijk overlapt door het thema van de presentie van de kerk of de katholieke identiteit in het publieke leven.

De tekst die u hierbij aantreft is een aangepaste versie van de reactie die de Nederlandse religieuzen, zoals zij samenwerken binnen de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR), opstelden naar aanleiding van de eerste notitie *Evangelie en leven: identiteit, verwoording, vormgeving*. De oorspronkelijke reactie aan de Agendacommissie is omgewerkt tot een notitie die u vanuit de Agendacommissie van het LPO wordt toegezonden ter voorbereiding op de eerstkomende zitting.

Voor de inbedding van het thema 'Evangelisatie en Gerechtigheid' binnen het raamthema 'Evangelisatie in een klimaat van dialoog' wordt u verwezen naar eerdere teksten, met name naar het raamplan van het LPO, waarin deze relatie uitvoerig aan bod is gekomen.

2. Recht en rechtvaardigheid – gerechtigheid: eerste verkenningen

Wat betekent het voor mensen, dat woord 'gerechtigheid'? Wat betekent het wanneer gerechtigheid wordt gedaan aan mensen? En wat staat ons als kerkgemeenschap te doen, als gerechtigheid niet alleen maar een woord is uit ons vocabulaire, een klank in onze hoofden, maar een concrete opdracht wordt? En bestaat er in deze tijd van secularisatie, waarin de kerken hun dominante rol van vroeger hebben moeten inruilen voor een meer bescheiden plek aan de zijlijn van het maatschappelijk, politiek en cultureel krachtenspel nog zoiets als een 'christelijke vorm' van gerechtigheid? En als dat al zo is, willen we dat weten? Durven we daarmee voor de dag te komen? Willen we op zoek gaan naar die plaatsen in onze maatschappij waar dergelijke, door ons geloof geïnspireerde vormen van gerechtigheid afwezig zijn? Of zien we dat niet als een taak voor ons; er wordt immers al voor gezorgd?

Voor wat betreft dit laatste: het is waar, en het is een geluk, dat we leven in een maatschappij waarin rechtvaardigheid en rechten van mensen voor een belangrijk deel zijn geïnstitutionaliseerd. Er zijn allerlei

vormen van zorg, toegankelijke voorzieningen op het gebied van onderwijs en opvoeding en vele maatschappelijke buffers. Ze maken dat mensen niet onbeschermd en kwetsbaar zijn of alleen op zichzelf aangewezen, wanneer hen wat overkomt. Maar hoe lang nog? Steeds vaker en steeds meer - zo lijkt het wel - worden dergelijke voorzieningen in onze samenleving uitgehold en wordt de spanwijdte van het 'sociaal vangnet' verkleind. Voor veel mensen is dit allang zo. Voor ouderen, langdurig werklozen, mensen met een minimumuitkering, gehandicapte of arbeidsongeschikte verklaarde mensen en vluchtelingen. Deze opsomming klinkt ons bekend in de oren, maar is niet uitputtend. Er zullen steeds nieuwe groepen mensen of individuen zijn die uit de boot vallen. Terwijl hun positie kwetsbaarder wordt, neemt de invloed van de markt daarentegen steeds meer toe. Zo kun je je tegenwoordig voor alles verzekeren - alles lijkt immers te draaien om de veiligheid van het individu - als je maar genoeg geld hebt om de premie te betalen. En bezuinigingen die ten koste gaan van mensen die toch al zwak staan in onze maatschappij, worden al gauw "realistisch" genoemd of "onvermijdelijk", waaruit blijkt dat een rationele, berekenende houding het (steeds meer?) wint van een sociale benaderingswijze.

Hierboven zijn al verschillende keren de woorden 'gerechtigheid', 'recht' en 'rechtvaardigheid' gebruikt. Maar wat moeten we onder deze woorden verstaan? En waarin verschillen deze begrippen onderling van elkaar? Eerst maar de woorden 'recht' en 'rechtvaardigheid'. In de volgende paragraaf wordt dan ingegaan op het begrip 'gerechtigheid'.

Op verschillende niveaus worden in een samenleving de goede verhoudingen gere-

geld. Tussen individuen onderling. En tussen de maatschappij als geheel en zijn afzonderlijke leden. Voor die goede verhoudingen is het recht nodig. Van rechtvaardigheid kan men spreken als eenieder zich gelijkkelijk kan beroepen op dat recht en als het op iedereen in gelijke omstandigheden op gelijke wijze van toepassing is. Misschien valt het op dat in één zin drie keer het woord 'gelijk' gebruikt is om uit te drukken wat rechtvaardigheid betekent. Rechtvaardigheid heeft dan ook alles met 'evenwichtigheid' en met 'de juiste balans' te maken en is op de eerste plaats een sociaal gegeven.

Nu zou men kunnen stellen dat juist deze evenwichtigheid wellicht een typisch kenmerk is van het feit dat er in onze maatschappij met rechten wordt omgegaan op de wijze van geven en nemen. Ik geef iets aan jou - namelijk de eerbiediging van jouw rechten - zodat ik omgekeerd mag verwachten dat jij je verplichtingen tegenover mij nakomt en mijn rechten respecteert. Je zou met andere woorden kunnen zeggen dat de orde van het recht en van de rechtvaardigheid de orde van de weegschaal is. Het is een evenwichtssysteem, zoals boven al werd aangegeven, waarbij de juiste balans tussen rechten en plichten een centrale plaats heeft. Binnen deze juridische context gaat het erom wat iemand heeft of presteert in ruil voor een gelijkwaardige tegenprestatie. Het beeld van mensen dat hierbij (onbewust) een rol lijkt te spelen, is nogal afstandelijk en koel te noemen. Het gaat vooral om het juiste gewicht dat men in de schaal kan leggen. Helemaal onbijbels is deze evenwichtigheid overigens niet. De algemene levenswijsheid van de gulden regel staat ook in het Nieuwe Testament: "Welnu, behandel de mensen in alles zoals je wilt dat ze jullie behandelen. Want dat is de Wet en de Profeten" (Mt 7,12).

Het beeld van de weegschaal is echter meer dan alleen maar een verduidelijking van de wijze waarop in onze maatschappij rechten en plichten tegen elkaar worden afgewogen. Deze weegschaal is ook de weegschaal van de economie. Want zonder orde, zonder rechten en zonder plichtsbesef is het moeilijk afspraken maken en kun je geen betrouwbare contracten met elkaar afsluiten. De orde van het recht weerspreekt de orde van de markt niet. Integendeel, zij kan haar ondersteunen en dragen.

Het beeld van de weegschaal maakt bovendien nog iets anders duidelijk. Wanneer je niks in te brengen hebt, wanneer je geen gewicht in de schaal kunt leggen, dan hoeft je ook niet veel te verwachten. Mensen met een goede baan, die gezond en creatief zijn, kunnen het ver schoppen. Voor anderen is dat vaak veel moeilijker. En weinig te verwachten hebben zij die als het ware van buitenaf onze rechtsorde binnenkomen. Vluchtelingen, mensen die asiel zoeken in ons land, omdat er in hun eigen land misschien wel helemaal geen rechtsorde is die mensen beschermt. Hardnekkig worden ze ‘allochtonen’ of ‘vreemdelingen’ genoemd, om maar duidelijk te maken: deze mensen staan buiten onze orde en daarom mag je anders met hen omgaan. En we noemen dat geen onrecht, maar ‘realistisch’, ‘noodzakelijk’ of wat dan ook. En mensen die onze orde hebben geschonden door buiten haar, en tegen haar in, te handelen in de ‘onderwereld’ (dus een andere dan de gewone wereld van de gewone orde) van de criminaliteit krijgen vaak een blijvend stempel opgedrukt. Voor hen valt het niet mee om een nieuwe start te maken.

3. Gerechtigheid: enkele gedachten vanuit de bijbel

Als het gaat over het onderwerp ‘rechtvaardig-

heid’, dan spreken er in onze samenleving veel mensen mee. Of het nu gaat om een politiek debat in de Tweede Kamer, of om de spandoeken bij een demonstratie: veel mensen hebben wel een mening over wat zij al dan niet rechtvaardig vinden en maken anderen ook graag deelgenoot van hun opvattingen. Daarnaast spreken mensen ook wel over ‘gerechtigheid’. Maar vraag je mensen naar de precieze betekenis van dit woord, dan is de kans groot dat men begint te stamelen. “Heeft het niet met rechtvaardigheid te maken, is het niet ook zoiets?” Anderen hebben al een oordeel en vinden het een wat gedateerd begrip, misschien wel juist omdat het doet denken aan de kerken. Spreekt men daar niet altijd over gerechtigheid?

Men kan zich afvragen of dat zo is. Hebben christenen over gerechtigheid iets ‘eigens’ of misschien zelfs wel iets ‘eigenzinnigs’ te zeggen? Zonder het woord ‘gerechtigheid’ op een of andere manier te willen claimen, zal in het onderstaande geprobeerd worden om de betekenis van gerechtigheid op het spoor te komen aan de hand van enkele overwegingen over dit begrip in de bijbel. Wat zegt het verhaal van God over gerechtigheid?

Als we kijken naar het verhaal van God en Israël, zoals dat wordt verteld in de boeken van het Oude Testament, dan valt op dat de betekenis van gerechtigheid daar een eigen kleur heeft. De Hebreeuwse bijbel gebruikt een eigen woord voor gerechtigheid. Of iets dat in die richting wijst, want het Hebreeuwse woord (*tsédèkah*) vertalen met het Nederlandse ‘gerechtigheid’ is in veel gevallen ontoereikend. In de bijbel vooronderstelt gerechtigheid een bepaalde orde, de orde van het recht. Wat dan meteen opvalt is dat deze ordening niet vanzelfsprekend is. De bijbel zegt: de orde van het recht is ons

geschonken. Een aantal bijbelpassages verwoordt dit uitdrukkelijk. Om er één te citeren: “Dit zegt de Heer: ‘De wijze moet niet groot gaan op zijn wijsheid, de sterke niet op zijn kracht, de rijke niet op zijn rijkdom. Als u ergens groot op wilt gaan, dan op mij. Want ik, de Heer, schenk u genade en geef u recht en gerechtigheid op aarde” (Jeremia 9,22-23). De reden waarom de vertaling ‘gerechtigheid’ onvoldoende is, is hierin gelegen dat dit gegeven-zijn en dit initiatief van God er in mee zou moeten klinken. Het Hebreeuwse woord wordt daarom wel vertaald met ‘heil’, wanneer het gaat om de gerechtigheid die God zelf is en die Hij mensen schenkt.

In de visie van het Oude Testament is de orde van het recht iets dat ons geschonken is, zoals bijvoorbeeld ook de orde van de schepping. Alles om ons heen, alles wat wij zijn: het is ons geschonken als een ‘gave om niet’. Al op de eerste bladzijde van de bijbel – Genesis: hoofdstuk een – horen we hoe God de chaos en de wanorde van het begin terugdringt en orde scheidt. Alles krijgt zijn plaats en functie in het geheel. Alles krijgt een naam zodat het gekend is. En zo ontstaat er ruimte om te leven. De mens, uniek, want enig, beeld van die God, wordt opgeroepen om ook zo te doen en met een groot gevoel van verantwoordelijkheid de wereld om zich heen te ordenen. Maar voorop gaat toch steeds het besef dat deze wereld schepping is, en (dus) ons gegeven is.

Hetzelfde soort woorden en begrippen keert terug als het gaat om het bijbelse begrip van gerechtigheid. Ook daar het idee van Gods initiatief en aanbod. Gods gerechtigheid is overmatig en zijn liefde is absoluut. Maar onlosmakelijk hiermee verbonden is ook hier de gedachte dat de mens beeld van God is. Juist als het gaat om het doen van gerechtigheid. De gerechtigheid van mensen

is participatie aan die gerechtigheid van God. Het is ons gegeven, is genade, geschenk. En tegelijkertijd is het onze opdracht. De mens als beeld van God wordt ertoe opgeroepen om de wereld te ordenen ‘in gerechtigheid’.

God neemt het initiatief. Zijn gerechtigheid is overmatig en zijn liefde absoluut. Maar op welke wijze krijgt dit aanbod van God binnen de heilige Schrift gestalte? Belangrijk is dan de verbondsgedachte. Belangrijk is ook de concretisering van dat verbond in Jezus Christus.

In de bijbel wordt vaak een verbond of verdrag gesloten. Dat kan dan via verschillende invalshoeken gaan. Over koningen die met elkaar vrede sluiten en in een ‘vredesakkoord’ vastleggen aan welke voorwaarden zij moeten voldoen om een duurzame vrede te garanderen. Maar het kan ook gaan over families die hun onderlinge betrekkingen willen regelen in een overeenkomst.

God heeft zo’n verdrag gesloten met Israël. En alles wat bij een verdrag hoort, vind je ook terug in het verbond tussen God en Israël: de wederzijdse verplichtingen, de bezwering van trouw, het afroepen van straf bij het verbreken van het verdrag. God sluit een verbond met Israël, maar wie in de bijbel leest, weet dat dit verbond geen enkele betekenis zou hebben als mensen geen verbond met elkaar zouden aangaan. Trouw aan het verbond als dienst aan God kan alleen lopen via de dienst aan mensen.

Jezus concretiseert Gods trouw aan dit verbond. Hij verstaat zijn zending als vervulling van het schriftwoord van Jesaja, waarin staat dat Hij gezalfd is “om aan armen de goede boodschap te brengen, ... om aan gevangenen hun vrijlating aan te kondigen en aan blinden het licht in hun ogen, om

verdrukten in vrijheid te laten gaan en een jaar af te kondigen dat de Heer welgevallig is” (Lc 4,18-19). Zo staat zijn leven in dienst van gerechtigheid.

De verbondsgedachte is fundamenteel voor het Oude en voor het Nieuwe Testament. Binnen het verbond worden de onderlinge relaties tussen God en zijn volk, en tussen mensen onderling, als het ware ‘geregeld’. Voor de bijbel is gerechtigheid de levenshouding van de mens die trouw wil zijn aan dit verbond en die de consequenties wil aanvaarden die hieruit volgen. Alle consequenties! Het gaat dan om veel meer dan de gehoorzaamheid aan regels, het nakomen van verplichtingen of het verdedigen van eigen rechten. Dat zou je allemaal nog kunnen samenvatten onder ‘rechtvaardigheid’. “Als je alleen je broeders groet, wat voor bijzonders doe je dan? Doen de heidenen dat ook niet?” (Mt 5, 47). Gerechtigheid als trouw aan dit verbond is meer dan rechtvaardigheid.

Want er is iets bijzonders met dit verbond. De barmhartigheid wordt gezien als het meest karakteristieke van wat er allemaal bij dit verdrag hoort. Verder is er het verbod om misbruik te maken van je eigen sterktepositie en de verplichting om de zwakkere partij te versterken. En heel belangrijke woorden zijn: trouw en medelijden. En deze twee horen bij elkaar. Want medelijden zonder duur, zonder lange adem, is voor de Schrift een aanfluiting. Concluderend kan dan gezegd worden dat, binnen de visie van de Schrift, gerechtigheid zonder standvastige trouw, liefde, barmhartigheid, medelijden en mededogen niet mogelijk is.

Een aantal dingen vallen nu op en zijn belangrijk om verder mee te nemen. Ten eerste kan men zeggen dat binnen dit verbond elk rechtspositivisme, elk louter vol-

gen alleen van het recht dat een samenleving heeft vastgelegd, wordt doorbroken of overstegen. Er is sprake van een *surplus*. Het is ontoereikend om met juridische termen alleen uit te drukken waarover het gaat in dit verbond. Gerechtigheid laat zich niet definiëren in termen van recht en rechtvaardigheid. Tenminste niet uitsluitend. Gerechtigheid omvat recht en rechtvaardigheid wel, maar is tegelijkertijd meer dan dat. Gerechtigheid kan in een gespannen verhouding komen te staan met het recht, dat in een samenleving van kracht is en zoals het wordt toegepast. Bijvoorbeeld wanneer de humaniteit in het geding komt en mensen niet beschermd worden door het gegeven recht. Binnen het verbond van God zijn het juist de woorden die ruimte maken voor deze humaniteit die zo sterk opvallen. Woorden als: trouw, barmhartigheid, medelijden, solidariteit, en zelfs liefde. Woorden uit een ander taalveld dan het juridische, krijgen een prominente plaats. Het zijn vooral ook deze woorden die je nodig hebt om uit te kunnen drukken wat gerechtigheid is.

Ten tweede valt op de bijzondere plaats die de zwakkeren krijgen. Om maar eens een bekend beeld te gebruiken: Vrouwe Justitia mag dan geblinddoekt zijn en ‘zonder aanzien des persoons’ de weegschaal van het recht hanteren, binnen het verbond van God lijkt een gelijke rechtsbedeling ondergeschikt te zijn aan een duidelijke voorkeur. Armen en noodlijdenden krijgen een prominente plaats als favoriete verbondspartners, ook al verstoort dit de ‘objectieve evenwichtigheid’.

4. Ons te doen gegeven: gerechtigheid nu

Als christenen leven wij met een verhaal in ons hoofd. Het verhaal is er altijd. Bij de een

wellicht op de voorgrond van denken en doen. Voor een ander misschien wat verder op de achtergrond van de alledaagse realiteit van zijn of haar leven. Toch zal dit verhaal nooit de ruimte van ons geheugen of geweten verlaten. Het is het verhaal van God, zoals dat wordt verteld in de bijbel. Het is het verhaal over Jezus van Nazaret, de Gezalfde van God, zijn Zoon. Telkens weer opnieuw worden de oude woorden doorverteld, gelezen en overwogen binnen de levensruimte van de kerk. Door mensen met elkaar. Gelezen, en tot inspiratiebron genomen van het eigen leven, is de bijbel binnen de kerkgemeenschap tot 'Heilige Schrift': woorden die tot heil strekken en heel maken en die met God verbinden.

Als het gaat over gerechtigheid, dan laat het verhaal van God een eigen geluid horen. Een geluid dat kan dissoneren met wat er in onze samenleving te horen is, als men daar spreekt over gerechtigheid en rechtvaardigheid. Een verhaal dat heel dwars kan zijn en soms gekant is tegen datgene wat in onze maatschappij gewoon, normaal of vanzelfsprekend gevonden wordt. Hier past overigens voorzichtigheid. In het verleden (en nu soms nog?) zijn in naam van Gods gerechtigheid soms vreemde en weinig humane praktijken gelegitimeerd.

De Blijde Boodschap, die Jezus van Nazaret verkondigd heeft, is niet alleen de aankondiging van Gods koninkrijk van gerechtigheid, het is ook een confronterend appèl dat tot ons wordt gericht. Een eerste voorwaarde om het 'goede' van deze boodschap te verstaan, is immers de bereidheid van mensen om zich te *bekeren*. In zijn verkondiging roept Jezus zijn luisteraars op om de pas op de plaats te maken en de richting van leven, denken en doen te veranderen. Zijn oproep is een steeds terugkerend refrein. Mensen worden gevraagd om met nieuwe ogen naar

hun eigen leven en dat van de gemeenschap waarvan zij deel uitmaken, te kijken. Alleen vanuit deze open, zelfkritische houding wordt het 'goede' en 'verblijdende' van het Evangelie verstaanbaar.

Vragen het verhaal van God en de Blijde Boodschap van Jezus van Nazaret bekering als voorwaarde, de consequentie van dit luisteren is altijd: *navolging*. Christenen worden ertoe opgeroepen om met dit verhaal op weg te gaan en te doen zoals Hij heeft gedaan. Het heeft in Jezus' verkondiging de hoogste prioriteit gekregen: om met een zekere onbevanging en met een relatieve onbezorgdheid te zoeken naar het Koninkrijk van God en zijn gerechtigheid. Al het andere – eten, drinken, kleding, gezondheid – komt daarna en zal je 'gegeven worden', als gerechtigheid gerealiseerd wordt (Mt 6,19-34). Het bekende woord van Jezus uit zijn toespraak op de berg over de voorrang die het doen van gerechtigheid moet krijgen boven de gewone zorgen van het leven van alledag, zal ons nu nog evenzeer shockeren zoals dat ook voor Jezus' oorspronkelijke toehoorders het geval moet zijn geweest. En toch wordt de kerkgemeenschap ertoe opgeroepen om juist dit te doen: niet stilstaan bij alledaagse beslommeringen maar radicaal aan die andere kant durven te beginnen door een plek te zijn waar de gerechtigheid wordt ingeoefend. Om de link te leggen naar het andere LPO-thema van 'Evangelisatie en gemeenschap': de kerk is sacrament van Gods koninkrijk van gerechtigheid, zichtbaar teken en instrument daarvan. En daarom moet zij ook steeds weer en meer worden wat zij is. Het spreken en handelen van de kerkelijke gemeenschap grijpt vooruit op een toekomst waarin gerechtigheid wordt gedaan aan mensen. Hoe geloofwaardiger zij dat doet, hoe meer zij evangeliseert.

Hoe kan in deze tijd de kerk sacrament zijn van Gods rijk van gerechtigheid? En wat zijn de plekken en situaties in onze samenleving waar gerechtigheid gedaan zou moeten worden? Op grond van de voorafgaande overwegingen worden hieronder enkele gedachten bij elkaar gezet.

4.1 Gerechtigheid: de kerk als bondgenoot van God

Als 'volgelingen van de weg van de gerechtigheid' willen christenen zich erop toeleggen om de bondgenoten te zijn van de God van Abraham, Isaäk en Jakob, de God van Jezus van Nazaret. Dit bondgenootschap is geen reden voor de kerkgemeenschap om zichzelf schouderklopjes te geven. Want zoals voor het volk van Israël, zo geldt ook voor christenen, dat dit bondgenootschap een levenslange en moeilijke leerschool is. Het bondgenootschap vraagt om mobiliteit, om de bereidheid blijvend op zoek te gaan naar die plekken in onze samenleving waar God zich in deze tijd vinden laat. Want hoe kun je zelf stil blijven staan als je de verbondspartner wilt zijn van een pelgrimerende God? Abraham werd bondgenoot van God toen hij Hem achterna ging en wegtrok uit Ur. Op weg naar een land van gerechtigheid, dat ons als belofte is aangezegd.

Als bondgenoten van God weten christenen dat Hij het initiatief neemt tot gerechtigheid. Daarom zijn zij mensen met een perspectief. De wereld is méér dan wat je om je heen ziet aan onrecht en geweld. Er is een heilsperspectief, waarvan men getuigenis af wil leggen. Daarom zouden christenen geen doemdenkers mogen zijn. Ook niet als het gaat om het realiseren van meer gerechtigheid in onze wereld. Dit is een belangrijk kenmerk van gerechtigheid: vasthouden aan je geloof dat God trouw zal blijven aan zijn beloften. Misschien is dit wel de belangrijk-

ste voorwaarde om gerechtigheid te kunnen doen. Doordat er een perspectief is, ontstaat er een ruimte voor bevrijdend handelen.

Toch wordt in de bijbel zelf al gewaarschuwd voor het trekken van al te gemakkelijke conclusies hieruit. We horen de stem van Job die schreeuwt om gerechtigheid, maar deze niet vindt. Niet bij zijn God, niet bij de mensen van zijn tijd. Het geloof in een rechtvaardige God mag niet leiden tot een slogan-achtige gedachte als 'ieder voor zich want God zorgt toch wel voor ons allen', een opvatting die in het verleden vaak genoeg leidde tot een lethargische, slaperige houding als het ging om het (metterdaad!) realiseren van meer (sociale) gerechtigheid. In het licht van de huidige situatie, die gekenmerkt wordt door een duidelijk bewustzijn van talrijke situaties van onrechtvaardigheid op sociaal, economisch en politiek gebied, zal de kerk gevoelig moeten zijn voor het feit dat Gods gerechtigheid maatschappelijke consequenties heeft. Gods gerechtigheid, die zijn liefde en barmhartigheid voor mensen betekent, moet verbonden worden met de oproep om gerechtigheid te beoefenen in onze samenleving. Het geloof van de kerk wordt zichtbaar in de aandacht voor gerechtigheid.

Christenen weten tenslotte ook dat zij als bondgenoten van God nooit volmaakt zijn. Wat zij ook doen in naam van de gerechtigheid, nooit is voor honderd procent gegarandeerd dat steeds Gods bedoeling wordt gerealiseerd. Hun inzet voor het verbond is en blijft een menselijke inzet die gekleurd wordt door menselijk tekort, door blinde vlekken, door zonde. Het 'volgende van de weg van de gerechtigheid' zal daarom ook altijd een aspect van lijden kennen. De geloofsgemeenschap weet dat Pasen niet gevierd kan worden, als niet eerst Goede Vrijdag is doorleefd.

4.2 *Gerechtigheid: de kerk als bondgenoot van mensen*

Het verbond van God verschilt in een aantal opzichten van de vele verbonden, verdragen en contracten die in onze samenleving gesloten worden tussen mensen en die hun samenleven regelen. In het verbond van God gaat het er niet om wat mensen hebben of wat ze presteren. Het gaat erom wie ze zijn. Rijkdom, status, sekse, gezondheid, je huidskleur of je verleden: het zijn geen criteria om deel uit te maken van dit verbond, laat staan redenen om mensen buiten te sluiten.

Integendeel. Vanuit het verhaal van God worden christenen ertoe opgeroepen zich te verzetten wanneer in onze samenleving mensen worden buitengesloten. De kerk zou een verbond aan moeten gaan – en doet dat ook, al kan het altijd overtuigender en consequenter – met die mensen die zwak en kwetsbaar staan in onze maatschappij. Het is juist deze voorkeursliefde voor armen en noodlijdende mensen die kenmerkend genoemd kan worden voor gerechtigheid zoals de bijbel hierover spreekt. Het is een belangrijke taak voor de kerk om, in deze tijd waarin het gevaar dreigt van een steeds scherpere maatschappelijke tweedeling tussen groepen mensen, onze maatschappij een spiegel voor te houden. Vanuit het verhaal van God kan de kerk getuigenis afleggen van alternatieve manieren van menselijk samenleven. De kerken mogen dan hun eigen ‘taal van gerechtigheid’ spreken.

Staan in het verbond, dus partner zijn van God, betekent voor christenen dat zij proberen de werken van barmhartigheid te vertalen naar de eigen situatie van nu. Wat betekent het in huidige concrete omstandigheden de gevangenen bevrijden, de dorstigen te drinken geven, de hongerigen voe-

den, de vreemdeling opnemen in eigen huis, de zieken verzorgen en de naakten kleden? De vertaling naar de eigen situatie vraagt inventiviteit en creativiteit. Hoe het zou kunnen?

De naakten kleden, dat wil misschien thans zeggen: blijven zoeken naar datgene wat kwetsbaar en onbeschermd is in onze maatschappij. Het betekent dat de kerkgemeenschap haar stem laat horen, wanneer de integriteit en de waardigheid van mensen (vrouwen, mannen, jongeren, ouderen, ...) in het geding is. De kerkgemeenschap zou zich blijvend bewust moeten zijn van de actuele maatschappelijke situatie waarin mensen zich bevinden, en dient aanwezig te zijn daar waar mensen zich inzetten voor de verbetering van hun leefsituatie. Ondanks maatschappelijke tegenkrachten zouden christenen initiatieven op het gebied van gerechtigheid krachtig moeten blijven steunen.

De dorstigen te drinken geven en de hongerigen voeden, dat zou in de huidige omstandigheden kunnen betekenen dat de kerk, in een wereld waarin de markteconomie een steeds dominantere plaats inneemt en mensen dikwijls tegenover elkaar komen te staan vanwege de niet aflatende druk om te presteren, getuigenis aflegt van een evangelische en sobere manier van leven waarin de andere mens centraal staat. Het betekent misschien ook dat de kerk jongeren helpt, die op zoek zijn naar inspiratie voor hun eigen leven.

De gevangenen bevrijden kan in onze tijd betekenen dat ex-gedetineerde jongeren door vertrouwen, geduld en mededogen – waarden die kenmerkend zijn voor het verbond van God – weer een nieuwe start durven en kunnen maken. En zo zijn er veel meer vormen van gebroken of geschonden

leven in onze maatschappij die erop wachten om geheeld te worden.

Dit zijn maar een paar voorbeelden van hoe het zou kunnen. Voorbeelden zijn geen voorschriften. Er gebeurt nog zoveel meer om in de concreetheid van het kerkelijk leven en handelen vorm te geven aan het

'gaan van de weg der gerechtigheid' in trouw en barmhartigheid. En er is nog veel meer te bedenken.

Het woord is aan de geloofsgemeenschap zelf.

Januari 1998